

KOLOSZTOROK SOPRONBAN ÉS SOPRON KÖRNYÉKÉN

FERENCZI LÁSZLÓ

A ciszterci birtokszervezés és
tájátalakítás elemei
a borsmonostori apátság
példáján

„Item, eodem anno fuit abbati Sanctae Crucis et abbati de Monte Sanctae Mariae in Hungaria visitatio commissa per totum regnum Hungariae.” – A magyarországi ciszterci kolostorok vizitálását a heiligenkreuzi, valamint a borsmonostori apátságra bízó határozatot a citeaux-i generális káptalan 1288-ban hozta, vagyis majd’ száz évvel az apátság alapítása után.¹ A határozatokat böngészve feltűnik, hogy e nemzeti alapítású kolostort, mely egyébiránt nem is a magyarországi kolostorok számát tekintve a legnagyobb befolyással bíró clairvaux-i, hanem a morimond-i ághoz tartozott, eleddig mellőzik a vizitációs, inspekciós, illetve egyéb fegyelmi ügyekben kiadott hasonló megbízatások tekintetében. Ilyeneket persze inkább csak a nagyobb presztízsű királyi alapítások kaptak, melyek szorosabb kapcsolatban álltak a francia anyakolostorokkal, de Borsmonostor esetében erre talán más is némi magyarázattal szolgálhat. Tudniillik, az 1195-ben alapított apátságnak hosszú évtizedekig tartó nehézségekkel kellett szembenéznie, miképp ez a legkorábbi okleveles forrásokból és a rendi káptalan jegyzőkönyveiből kitűnik.² Annak ellenére, hogy 1225-ben az eredeti adományt, illetve az azóta szerzett birtokokat II. András megerősítette, illetve az azt követő években ő és Bors comes is további privilégiumokkal gyarapították, a „szomszédok” zaklatása továbbra is kellemetlenséget okozott.³ Emellett a megtelepedésre választott eredeti helyszín sem tűnt megfelelőnek, hiszen 1231-ben áttelepedésre kértek engedélyt a generális káptalantól.⁴

¹ Statuta capitulorum generalium ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786. Szerk.: Canivez, Joseph-Maria. Louvain, 1933–1941. (a továbbiakban St) Borsmonostor legkorábbi megbízásai: St 1277:81, 1288:10. A magyar vonatkozású statutumokat kigyűjtötte: Hervay L. Ferenc: Répertoire Historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria. Róma, 1984. (Bibliotheca Cisterciensis 7) (A továbbiakban: Hervay i.m.)

² Domonkos bán utóda, Bors comes és a kolostor között némi ellentét feszült, ezért a szerzetesek a királyhoz és a pápához is fordultak. Ld. Fránek Dömötör: A borsmonostori apátság az Árpádok korában. Eger, 1910, 34–35. (A továbbiakban Fránek i.m.). A generális káptalan látogatását az apát többször elmulasztotta, 1217-ben pedig már felmentést is kapott annak rendszeres látogatása alól, mivel kolostora túl fiatal és szegény. St 1217:22, Hervay i.m. 64.

³ Fránek i.m. 52.

⁴ St 1231:28, Hervay i.m. 66.

Az alapítás sorsa így vélhetően csak a tatárjárást követően vett pozitív fordulatot, amikor egyúttal a nemzetség alapító ágának kihalása következtében a patronátusi jog gyakorlása kérdésessé vált.⁵ Fránek Dömötör a kolostor leromlott, elpusztult állapotát feltételezve nyilván e forráshely újjáépítésként való értelmezésére gondolt,⁶ és később a régészeti feltárás adatainak fényében Christa Farka is hasonlóképpen interpretálta.⁷ 1268-ban a patronátusi jogot IV. Béla végül asztalnokmesterére, az Aba nembeli *Laurentio, magistro dapiferorum nostrorum, comiti Supruniensi* ruházta.⁸ Ő vélhetően ugyanaz a Péter fia Lőrinc,⁹ aki V. Istvánnal való konfliktusát követően rövid időre elvesztette a tisztséget és valószínűleg a kegyuraságot is. 1275-ben IV. László oklevele is említi, amelyben fiára, Lőrinc magisterre ruházta a patronátusi jogot *consideratis circumspectisque meritoriis* (ti. az idősebb Lőrincről van szó), mégpedig „amiként ismeretes, hogy korábban a nevezett Lőrinc comes az említett monostor kegyuraságát boldog emlékezetű nagyatyánk, B[éla] király idejében ezt bírta.”¹⁰

Borsmonostor később az egyik legműködőképesebb ciszterci közösségnek bizonyult. Más magyarországi alapításoknál szerencsésebb módon itt a fennmaradt levéltárnak köszönhetően¹¹ részletes birtoktörténeti adatokból pontosan követhető, hogy az eredeti adománylevélben szereplő birtokok mellé mikor, hol, milyen feltételek mellett szerzett/ruházott át birtokokat. A konvent tagjait számos alkalommal említik; a szerzetesi közösség létszáma 1398-ban

⁵ Bors comes végrendelete (1237: Wenzel Gusztáv: Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Pest, 1860–1874. XI. no. 209 – a továbbiakban: Wenzel) hamisítvány, de halálának dátuma megfelelhet a valóságnak, tekintve, hogy egybevág egy másik, bár ugyancsak hamis oklevél dátumával, melyben Chak filius Gyg de genere Chak soproni comes tesz adományt, amivel a királytól a patronátusi jog elnyerését célozta, és ígéretet tett a kolostor megépítésére (*dictum monasterium aedificabo unaque cum uxore et filiis eundem locum sepulture mee dedicabo*) (1237: Wenzel XI. no. 206). V.ö. Szentpétery Imre: A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei. Budapest, 1916. (A továbbiakban Szentpétery 1916)

⁶ Fránek, i.m. 17.

⁷ Farka, Christa – Sauer, Franz: Die archäologischen Grabungen in der Zisterzienserkirche von Marienberg. In: 800 Jahre Zisterzienser im Pannonischen Raum. Katalog der Burgenländischen Landes-Sonderausstellung. Klostermarienberg, 1996, 160–167. 161. Christa Farka az építési törmelékben talált bordatagokra, valamint az apszis 13. század közepére datált átépítésére tekintettel egy 13. század eleji építési fázis meglétét látja igazoltnak. A közölt leírás – részletes dokumentáció hiányában – az apszis datálásának külső megítéléséhez nem elégséges. Az építési törmeléként hivatkozott darabok korábbi épültre utalnak, de esetleg más helyről is származhatnak. Tekintve különösen az átköltözésre vonatkozó kérelmet (1231), nem feltétlenül indokolt a kolostort ért erőszakos cselekményre gondolnunk. Bármelyik eshetőségről legyen is szó, az oklevél szövege éppúgy vonatkoztatható egy még befejezetlen kolostor megépítésére. A kérdést a kolostorkerengő kutatása, és datálása dönthetné el, csakhogy ezt egyrészt a barokk kori épület pozíciója akadályozza, a még nyitott felületen pedig a középkori maradványok, építőelemek kitermelése, másodlagos felhasználása miatt nem várható jelentős eredmény.

⁸ Georgius Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. köt. Budae, 1829–1844. (A továbbiakban: CD) CD IV/3 436.

⁹ Engel Pál: Középkori magyar genealógia (CD-ROM) Budapest, 2001. Fránek i.m. 37 félreértelmezi a személyekre vonatkozó adatokat.

¹⁰ „*sicut etiam antea idem comes Laurentius predicti monasterii patronatum tempore Domini B. regis, karissimi avi nostri, recolendae memoriae, secure noscitur tenuisse*” CD V/2 246–248. Az Abák mellett egyébként korábban a Csákok (Chak fil. Gyg), később a Kőszegiek (Nicolaus palatinus fil. Henrici) is támogatják a monostort.

¹¹ Hervay i.m. 72–73.

legalább tíz, illetve 1525-ben is még legalább hat fő.¹² Tekintetbe véve, hogy a monasztikus rendek kolostorainak személyi állománya ekkor már nem túl jelentős,¹³ Borsmonostor esetében minden bizonnyal arra lehet gondolni, hogy a konvent nem csupán megfelelő személyi utánpótlást kapott (akár Heiligenkreuzon, akár más közeli osztrák, vagy dél-német monostoron keresztül), hanem minden bizonnyal a közösség eltartásához szükséges gazdasági erőforrásokkal is rendelkezett, illetve a *conversusok* folyamatos jelenlétéből és szervezett munkájából ítélve¹⁴ maga is aktívan gazdálkodott.

A közösség csak az 1529–32-es török hadjárat következtében hagyta el végleg a helyét, miután 1543-ig az apátság és birtokai jutalom címén előbb Jurisich Miklós kezére kerültek,¹⁵ majd a század második felében a Nádasdyak Kőszeglékai uradalmának részévé váltak.¹⁶ A család 1540–50-es évekből való számadáskönyveiben¹⁷ még nem szerepelhettek, hiszen csak 1568-ban kerültek a kezükre. Az uralkodó egészen eddig kísérletezett ugyanis a feleléstéssel az egykori konvent egy még élő tagja segítségével – sikertelenül.¹⁸

¹² Hervay i.m. 78.

¹³ Adatok a konventek létszámára: Hervay i.m. 24; A bencés kolostoroknál a Tolnai Máté féle vizitáció során tapasztaltakhoz hasonlóan alacsony. Ld. Érszegi Géza: Zu Alltagsleben und Sachkultur ungarischer Benediktinerklöster des Spätmittelalters. In: Klösterliche Sachkultur des Spätmittelalters. Internationaler Kongreß Krems an der Donau 18. bis 21. September 1978. Wien, 1980. 195–215. (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Veröffentlichungen des Instituts für Mittelalterliche Realienkunde Österreichs, 3)

¹⁴ *Conversus* említésekre 1265–1398 között Hervay i.m. 78. Különösen a 14. század végi adatok figyelemreméltók, annak fényében, hogy ekkor már a *conversus*-intézmény általános válságát éli, illetve a magyarországi kolostorok esetében sokszor nincs is rájuk vonatkozó adat. Munkájukat Borsmonostor esetében 1398-ban is még *prefectus conversorum* irányította. (Hervay i.m. 69.)

¹⁵ Kovács Ignác: A borsmonostori apátság története. Sopron, 1910. 149.

¹⁶ Léka a Kanizsai család ősi birtoka volt, mely 1532-ben Kanizsai Ferenc halálával került Orsolyához, majd Nádasdy Tamással házasodva a Nádasdyakhoz.

¹⁷ Kumorovitz L. Bernát – M. Kállai Erzsébet: Kultúrtörténeti szemelvények a Nádasdyak 1540–1550-es számadásaiból I–II. Budapest, 1959. (Történet Néprajzi Füzetek 1–2.)

¹⁸ Schöbel, Judith: Klostermarienberg in der Neuzeit. In: 800 Jahre Zisterzienser im Pannonischen Raum. Szerk.: Jakob Perschy. Klostermarienberg, 1996. 119–128, itt: 119.

1. kép. Borsmonostor (Klostermarienberg) a kolostorudvar területével a Google műholdfelvételén

1671-ig a protestáns Nádasdyak tulajdonában maradt, akik már csak a majorokat működtették. Birtokaikról részletes urbárium készült 1608-ban, 1647-ben pedig a rend részéről vizitáltak, illetve vagyonleltár is készült. 1672–76 között az uradalom Draskovich Miklós,¹⁹ majd Esterházy Pál birtokába került, aki 1680-ban Borsmonostort magát visszaajándékozta Lilienfeld számára, de a többi falu az ő tulajdonában maradt.²⁰

A konventkert és épületei

Az apátsági komplexum kiterjedésével és épületeivel kapcsolatosan rendelkezésre álló adatok köre szerény. A mai Klostermarienberg, bár csak néhány utcás kisfalu, a már középkorban mezővárossá váló Pásztóhoz, vagy a később ugyancsak mezőváros Zirchez hasonlóan megőrzött valamit a középkori apátság képéből, annak is köszönhetően, hogy a településkép organikus fejlődésének folyamata itt nem szakadt meg – mint ahogy a török alatt rövid időre Zircen. Borsmonostoron az új konventkert határa valószínűleg a régit követi (1. kép). A kolostorépület helyétől nyugatra, a mai Feldgasse mentén körbeoleli a zöldségszertéket és Répcén létesített halastavat, északon elhalad a malom

¹⁹ Schöbel i.m. 120.

²⁰ Hervay i.m. 72.

mellett, visszakanyarodva a Répce déli partjára. A kolostorudvar eredeti határa keleten esetleg kijebb is lehetett (ti. a mai Mühlweg mentén), mint ahogy az a katonai felméréseken látható (2. kép).

2. kép. Borsmonostor (Klostermarienberg) a kolostorudvar területével az 1. katonai felmérésen

A kolostor, a kerítőfal, és a kolostorudvarban található egykori épületek eredeti elrendezésének nyomai azonban eltűntek, a barokk kolostortól délre ma álló gazdasági épületek már 19. századiak. Régészeti feltárás egyedül a templom esetében folyt, ami a templom területe mellett sajnos csak a tőle délre található – tehát a szokásos elrendezéssel ellentétesen tájolt – temetőkert egy részére terjedt ki.²¹ A kolostort körül-vevő majorsági udvar épületeivel, tartozékaival

²¹ 1992-ig a kolostor és templom pontos helye ismeretlen volt, de Hervay F. Levente a korábbi véleményekkel szemben helyesen feltételezte, hogy az a barokk rezidencia és templom helyén keresendő. (Hervay i.m. 73) Egy új tűzoltósági épület építése kapcsán esedékesé vált ásatás és falkutatás ekkor megállapította, hogy a barokk épületek nagyobb részben nem a középkori falakon épültek. Csupán az új refektórium szárnya, illetve a mellette lévő kerengőrész esetében volt erről szó. Az 1741-ben épült barokk templom az egykori káptalanteremre épült rá, előcsarnoka pedig pár méterrel északra az egykori templom északi kereszthajójától, részben az egykori keleti kerengőszakaszra épült. A barokk templom északi oldalához csatlakozó Szent György-kápolna a szerzetesek munkatermére épült rá. Farka, Christa – Sauer, Franz: Die archäologische Grabungen in der Zisterzienserkirche von Marienberg. In: 800 Jahre Zisterzienser im Pannonischen Raum. Szerk.: Jakob Perschy. Klostermarienberg, 1996. 160–167, itt: 162.

kapcsolatban így – mint általában – itt is főleg 16–18. századi forrásokhoz, uradalmi dokumentumokhoz és térképekhez, illetve a katonai felmérésekhez folyamodhatunk további információkért. 1597-ben istállókról, veteményeskertről, káposztáskertről, egykori halastóról, háromkerekű malomról, legelőről, gyümölcsösről hallunk:

„Vor dem Kloster befindet sich ein Meierhof mit Ställen... Nördlich des Meierhofes gibt es ein Gemüsegarten, darinnen im Norden anstelle eines alten Fischteiches auch einen Krautgarten, der verödet ist... Item am Ende des öden Fischteiches nach Osten besitzt der Herr eine dreigängige Mühle... Neben dem Mühlhaus liegt eine kleine Wiese... Gegenüber dieser Mühle befindet sich ein Häuschen mit Obstgarten...”²²

Néhány évvel később az 1608-as urbárium ezzel teljesen megegyező leírást ad a kolostorudvarról:

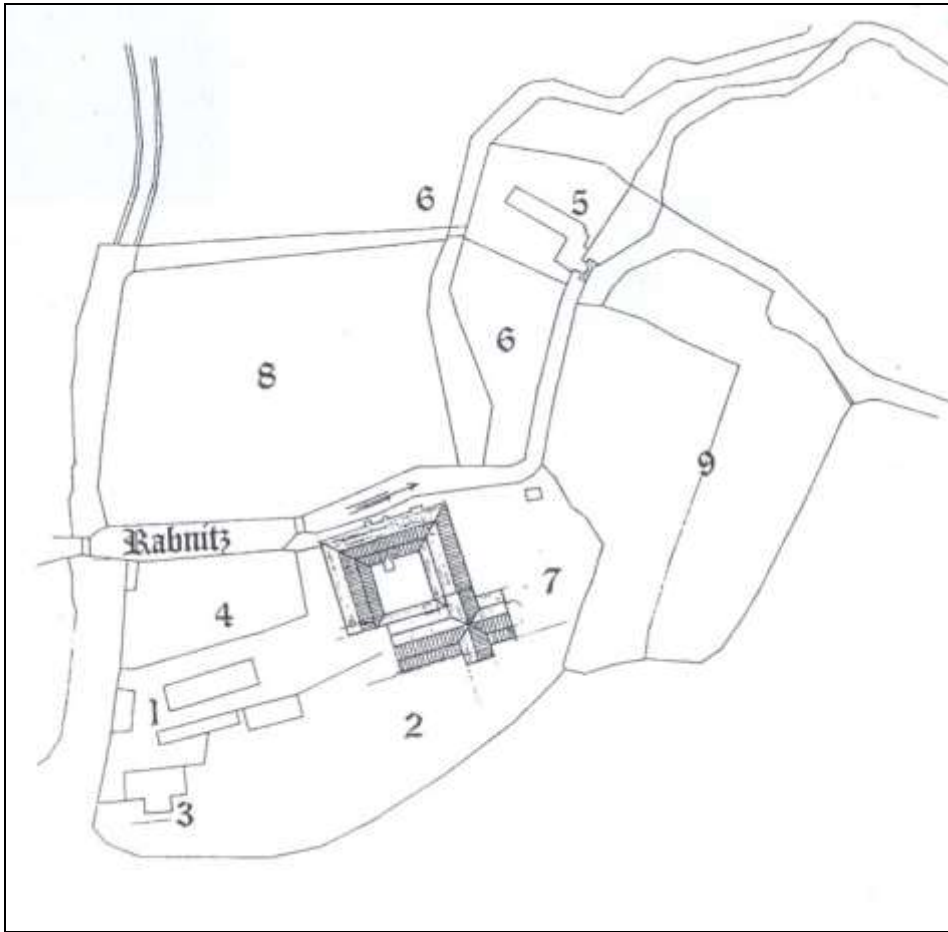
„Item, itt az calastrom auagy kapuya eleött valo uduaron vagyon mayor haz istalokkal edgyetemben, mellyek igen ell puztoltanak, az calastromnakys mynden feódele feólette igen ell puztollt, ky myatt feleó az boldozasoknakys le teúresse es puztulassa. Ezen calastrom mellett vagyon delreóll egy gywmeólcheós kertt, melly kertt mellett nap nezettreóll vagyon egy gabonas kertt, paytatauall edgyetemben. Item, az mayor hazon fellyeól fell zelreóll az Repcze vyz folyas keözben vagyon egy vetemenyes kertt. Azon beleóll feóllzelreóll az reghy halasto helen volttt egy kapoztas kertys, de el puztollt. Item, az puzta halasto vegeben nap kelett feleól vagyon az ornak eó nagysaganak három kerek molna, mellyen ninchenek keóuek es igen karos eó nagysaganak, ky myatt az ketty kereke puztan all, az edgykenys chak igen vekony keóuek vannah. Ezen malom ellenebe vagyon egy hazachka gywmeólcheós kerteuell edgyetemben, kyreóll az benne lako annuatim ad f. 2. Ibidem, azon malom haz mellett vagyon egy retechke, circiter falcastra 2, kytt az molnar byr. Azon molnarnak vagyon egy kys gywmeolcheos kerteys ugyan ott az rett mellett.

Ugyan ezen hatarban vagyon az calastromhoz in diversis locis szanto feóld iugera 290. Item, vagyon ezen hatarban azon calastromhoz egy eóregh rett az Repcze vyz mellett Kethhell feleóll circiter falcatrsa 100. Item, ezen calastromhoz vagyon az nemes choy hatarban bizonyos tagh feóld, kytt az regenten ez calastromhoz hattanak volttt testamentomban,²³ es az ott valok, mykor mellyett be vettnek benne, mynden hold feóldreóll egy egy kepettt tartoznak adny.”²⁴ (3. kép).

²² Meyer, Wolfgang: „Die Schönheit des Feldes ist in mir” – Zisterziensischer Garten-, und Feldbau. In: 800 Jahre Zisterzienser im Pannonischen Raum. Szerk.: Jakob Perschy. Klostermarienberg, 1996. 147–154, itt: 153; forrása: Prickler, Harald: Die Zisterzienser als Grundherren im burgenländisch-pannonischen Raum. In: Uo. 63–88.

²³ Wenzel XII. no.511 (1299) 3 csói nemes birtokuk egy részét gyümölcsösrel adják az apátnak

²⁴ Maksay Ferenc (szerk.): Urbáriumok, XVI–XVII. század. Budapest, 1959. (A továbbiakban: Maksay i.m.) 94–95.

3. kép. Borsmonostor (Klostermarienberg), a kolostorudvar és épületei az 1597-es jelentés alapján (Meyer 1996 nyomán): 1. majorsági épület („majorház”); 2. gyümölcsöskert; 3. gabonás kert és pajta; 4. veteményes, ill. a kiszáradt tómeder helyén káposztáskert; 5. malom (a Répce és a malomárok között); 6. kis kaszálórét; 7. házikó és gyümölcsöskert; 8. halastó; 9. falutelepülés

Az 1647-es vizitáció jelentése szerint az épületekből már csak néhány rom maradt. Említenek ekkor egy újonnan épült templomot és egy szintén új Szent György titulusú kápolnát. 1674-ben a templomhoz tartozó temetőt romosként jellemzik, nyilván középkori falmaradványok jelenlétét értve ez alatt, a régi kolostorépület köveit pedig ugyanekkor egy istálló és egy malom újjáépítésére használták fel.²⁵ Itt vélhetően a még használatban álló középkori épületekről van

²⁵ Schöbel i.m. 120.

szó, vagyis eszerint azok eredeti helyükön épülhettek újjá. A 18. század elejéről 1730,²⁶ illetve 1740²⁷ körül készült ábrázolások is ismertek, azonban ezek is már részben újabb korú épületeket mutatnak. Így az 1730-as stukkóábrázoláson a kolostorkomplexum mellett épített plébá-niatemplom és temetője látható, illetve a Weingartenkapelle, a településtől délkeletre, a hegyoldal szőlőiben, a későbbi rajon pedig az egykori gazdasági épületek közül csak a malom, és a gyümölcsöskert melletti kis épület szerepel.

A régészeti ásátásnak és falkutatásnak köszönhetően rekonstruálható templom és kolostor – méretét és elrendezését tekintve – Christa Farka szerint egy ún. kolonizációs típust képvisel, amelyet kifejezetten a gyengébb gazdasági adottságú, perifériális régiók esetében „fejleszthettek ki.”²⁸ E vélemény azonban túlzottnak tartható, amennyiben nem számol a különféle alapítások (magán, királyi/fejedelmi) presztízs-jelentőségével.²⁹

A birtokszerkezet és annak változásai

A borsmonostori apátság birtokai egyes gazdagabb királyi alapításoknál (Topuszkó, Szentgotthárd) szerényebbek és szórtaabb fekvésűek voltak. Az eredeti adományban (Domonkos bán keltezetlen, 1190-es években kelt alapítólevelében) szereplő birtokok a kolostor közvetlen környékén feküdtek, de nem képeztek összefüggő tömböt. A mai Klostermarienbergről területén az Altus Mons-ként, ill. Babaduriként is emlegetett hegy, valamint Meynhart (ma Kedhely, Mannersdorf) Mychsa/Miksa (ma: Micske, Strobers-dorff) Preznye (ma: Peresznye, Proschingen) Zaka (Száka, Purzelsdorff) Ukas (ma: Malomháza és Füles), Baran (Szabadbáránd) és Dág (ma: Ágfalva, Agendorff) falvak alkották. Ezeket teljes egészében, szőlőkkel, malmokkal, rétekkkel, erdőkkel, vizekkel és meg nem művelt, vagy már művelés alá vont földjeikkel rendelte az apátságnak.³⁰

²⁶ Schöbel i.m. 123. Stuckdarstellung von Klostermarienbergről aus dem Stift Lilienfeld (um 1730)

²⁷ Farka – Sauer i.m. 160.

²⁸ Farka – Sauer i.m. 162.

²⁹ Hasonló méretű és alaprajzú kolostorok valóban előfordulnak például a skandináv területen, (pl. Nydala, Alvastra, Roma), itt egyedül Alvastra köthető az uralkodóhoz, de azt „csupán” a királynő alapította, Nydala püspöki, Roma pedig Nydala telepítése. Magyarországon az ismert alaprajzú királyi és magánalapítások között különbség mutatkozik. A borsmonostorihoz hasonló, szerényebb méretű az ugyancsak magánalapítású Bélapátfalva, Keresztúr, és valószínűleg Ábrahám temploma és kolostora (Utóbbinál a méreteket csak sejtetni lehet terepbejárásból származó adat alapján: Szőke Sándor: Dombóvár földrajzi környezete és története. Dombóvár, 1996. 39.), a királyi alapítású kolostorok ismert épületei impozánsabbak, itt Szentgotthárd jelenthet kivételt. Kerc, Zirc, Toplica vagy Pilis építészeti jelentősége mindenesetre elméletileg sem egyeztethető össze olyan korabeli prekoncepcióval, amely az országról, vagy régióról alkotott gazdasági lehetőségekről szólna – ilyen alaposan körültekintő telepítési politikával egyébként sem valószínű, hogy számolnunk kellene.

³⁰ „*Quae omnia integra cum vineis, molendinis, pratis, silvis, aquis, terris cultis et incultis abbati et fratribus ibidem Deo servientibus perpetuo in libere possidendum contuli...*” regeszta: Hervay i.m. 63; kiadva: Wenzel XI. no. 38 (1194-re keltezi), vagy CD II. 300. Az adományozás társadalomtörténeti és etikai összefüggéseiről ld. Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet Dágtól Ágfalváig (1195–1416). SSz. 15 (1961), 114–130, 193–200, itt: 116.

A birtok későbbi változását táblázatban foglaltuk össze (lásd a tanulmány végén). A kezdeti nehézségek ellenére e központi fekvésű falvakat sikerült szilárdan kézben tartania az apátságnak. Jól érzékelteti ezt, hogy bizonyos birtokok 15. század eleji határjárásai során a majd kétszáz évvel korábbi megerősítő oklevélben (1225) szereplő határjárások szövegét változtatások nélkül áttemelhettkék,³¹ illetve, hogy egyes települések (pl. Micske) e dokumentumokat leszámítva fel sem bukkannak más oklevelekben a 13–15. század folyamán – vélhetően a zavartalan birtoklástörténet következtében. E településeket érintő határviták (pl. Száka – 1240) tehát nem jellemzőek egészen a 14. század utolsó évtizedéig, mikor is a kolostor szomszédságában lévő központi helyek, a mind gazdaságilag, mind demográfiailag megerősödő birtokközpont és királyi város Kőszeg, valamint elsősorban Locsmánd mezőváros lakosai földfoglalások és más hatalmaskodások miatt hosszas pereskedésekbe bonyolódnak az apátsággal.

A birtok fokozatos átalakulását tekintve sokatmondó a Dág eladásával foglalkozó oklevél szövege, amely szinte mentegetőzve megjegyzi, hogy az eladásra egy kedvezőbb fekvésű birtok vásárlásának igénye miatt került sor;³² ugyanakkor ez világossá teszi a ciszterciek – máshol is jellemző – szisztematikus birtokpolitikára való törekvését. A birtok növekedésének topográfiai mintázata egyébként is egyértelműen azt a jól ismert tendenciát mutatja, melynek során az eredetileg kapott, széttagolt adományokból a szerzetesközösségek igyekeztek egybefüggő birtokokat teremteni. Így elsősorban már meglévő birtokaik vagy részirtokaik esetében igyekeztek újabbakat szerezni. Illusztris példája ennek a ma már nem létező Enyed falu, mely 1225-ben bukkan fel az apátági birtok határosaként,³³ ahol 1231-ben kap birtokadományt az apátság, majd az 1410-es években elsőként Enyedi Imre birtokát³⁴, végül az egész települést is megszerezték,³⁵ de csak később (a család kihalása után) iktatják be a konventet, miközben kénytelenek kifizetni a család egyik kiházasított női örököse után a

³¹ E határjárások (Ld. alább, 39. jz.) egyébként összefüggésben állhatnak a kőszegi és locsmándi polgárok 1391–1393-tól kezdődő hatalmaskodásaival, amiért is az apát igyekezett lépéseket tenni (pl. oklevél-átiratok, új határjárások), de az ügy a 15. század közepére sem rendeződött.

³² Sopron vármegye története. Oklevéltár I–II. Szerk.: Nagy Imre. Sopron, 1889–1891. (A továbbiakban: Sopronm. Okt.) I. 29. Nem kerül vissza az apátsághoz: 1390-ben Soproné lesz. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. köt. Budapest, 1897. (A továbbiakban Csánki III) 604, 639.; Mollay, Névtudomány és várostörténet, 198–199.

³³ Csánki III. 607.: villa Engud (1225) Sopronm. Okt. I. 11–12.

³⁴ DL 10256 (1414-09-20); regeszta: Zsigmondkori oklevéltár I–X. Szerk.: Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert. Budapest, 1951–2007. (A továbbiakban Zs.O.) Zs.O. IV. 2493; kiadva: CD X/5. 553.: A csornai konvent előtt Enyedi Imre a Sopron megyei Enyed birtokon lévő részét (a birtok felét) a monostornak adja, ahol őt keze és lába elvesztése után ápolták, most pedig eltartására az apát és a konvent kötelezettséget vállaltak. Végül: DL 37161 (1416-02-11); regeszta: Zs.O. V. 1523: királyi utasításra a csornai konvent iktatja be az apátot.

³⁵ DL 10575 (1417-05-29); regeszta: Zs.O. VI. 483; kiadva: CD X/5. 839.: A csornai konvent előtt Enyedi Mátyás az Enyed birtokon lévő részét Miklós borsmonostori apátnak és a konventnek adja azzal a feltétellel, hogy azok a Peresznye nevű birtokán fél jobbágytelket adnak neki örökbe, utódok nélküli halála esetén viszont visszaszáll az apátságra. Elengedik tíz dénármarca tartozását is, kap négy ökröt, egy lovat, a birtokrészhez tartozó földeket pedig, amelyek a locsmándiaknál zálogban vannak, visszaváltják.

hitbért és jegyajándékot.³⁶ Míg a falu 1225-ben *villa*-ként szerepel, a későbbi forrásokban mindig *possessio*, így esetleg nem zárható ki, hogy már ez idő szerint fokozatosan néptelenné vált, illetve esetleg a tulajdonváltással összefüggésben már a középkor végén beolvadt a szomszédos apátsági települések határába.³⁷

Figyelemreméltó, hogy míg a környező – osztrák, cseh, lengyel, dél-német – területek kolostorainak esetében általában az alapítást követő első néhány évtizedhez (az ún. konszolidációs fázishoz) egy határozott birtokszerkezeti átalakulás köthető, addig ez a változás a kielégítően részletes birtoktörténeti adatokkal rendelkező hazai kolostorokat tekintve sokszor jóval szerényebb. Azonban éppen a tagolt fekvésű – s a ciszterci gazdálkodás szempontjából például állattartásra, nagyméretű, összefüggő legelőterületek kialakítására kevésbé kedvező – birtokokkal bíró borsmonostori apátság története folyamán elég jelentékeny számú tranzakcióról értesülünk a forrásokból. Ebben valószínűleg nem csupán annak van szerepe, hogy ez a máshol is oly jellemző tendencia esetleg itt még jobban észlelhető a forrásadottságoknak köszönhetően, hanem a környék „kedvező” birtokstruktúrája is közrejátszhatott – értve itt azt a tényt, hogy az apátsági birtok közelében található számos kis és középnemesi birtok, tulajdonosa – mint potenciális adományozók – alkalmas társadalmi közeget jelentettek a terjeszkedő birtokpolitikához.³⁸

Természeti környezet és „infrastruktúra”

Az eredetileg tagolt birtoktestnek köszönhetően számos határjáró oklevél született,³⁹ melyek leírásaiból az apátság közvetlen környezete és annak természeti adottságai viszonylag jobban ismertek, mint az összefüggő és nagy ciszterci birtokok (pl. Szentgotthárd) esetében. A vízfolyások környékén füzeseket, a hegyoldalakon szőlőt és rekettyést találunk. Úgy tűnik, hogy a határhasználat formája sok helyen gyakorlatilag a legújabb korig változatlan

³⁶ A beiktatásról: DL 10888 (1420-02-15); regeszta: Zs.O. VII. 1355; kiadva: CD X/6. 251. A hitbér kiadásáról: DL 10912 (1420-04-01); regeszta: Zs.O. VII. 1578

³⁷ Történeti helynévanyag, kézíratos és katonai térképek nem utalnak a helyére, így csupán egy határjáró dokumentum alapján – DL 5176 (1357-09-06); Sopronm. Oklt. I. 276–278 – lokalizálható Micske, Peresznye, Ólmod, Zsidány közé.

³⁸ Úgy tűnik, hogy ebben a tekintetben elég differenciált a kép a nagy, és összefüggő birtokkal rendelkező királyi alapítások, pl. Toplica/Topuszkó (ma: Horvátország), illetve magánalapítások között. Toplica birtoktörténete közel sem ilyen dinamikus, pedig a fennmaradt kartulárium maradéktalanul reprezentálja a változásokat az alapítást követő másfél évszázadban. V.ö.: Ferenci László: The economic history of the Cistercian monastery in Toplica (A topographic approach) MA thesis. Central European University, Budapest, 2005. Hasonló a helyzet Szentgotthárd esetében is, ahol szintén inkább jellemzőek az eredeti nagy birtoktömbtől jóval távolabb fekvő, például fontosabb központban, vagy kereskedelmi útvonal mellett szerzett „satellit” birtokok (Vasvár, Zalaszentiván).

³⁹ Alsó-László, Kedhely, Micske, Peresznye (1225): Sopronm. Oklt. I. 9–17, illetve CD III/2 59–71; regeszta: Hervay i.m. 65–66; szabad fordításban: Belitzky János: Sopron vármegye története. Budapest, 1938. 449–453; Alsó-László, Kedhely (1410): Sopronm. Oklt. I. 622–626; Micske, Peresznye (1412): DL 87830 (1410); kiadva: Hazai Okmánytár. I–VIII. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1891. (A továbbiakban: H.O.) V. 203–207.; Száka (1240): Wenzel I. no. 270; Zsidány (1233): Wenzel VI. no. 334.

maradt. A monostor melletti hegy oldalában található szőlőt például már Kőszeg 1354-es határjárása is említi a borsmonostori határok mentén. Bár Fényes Elek országleírása szerint a kedhelyi borok rossz minőségűek,⁴⁰ ennek ellenére a középkorban is szőlőben bővelkedő környék volt – ezt a csöböradó jelentősége is mutatja, amelyet Bors comes az apátság számára adományozott, azzal a kikötéssel, hogy élete végéig még magának tartja fenn.

A táj jellege a gyümölcsstermesztésnek is kedvezett. A határjárások gyakran említik például az alma- és körtefákat,⁴¹ és a gyümölcs kultúra az egykori kolostorgazdaságnak is elengedhetetlen része volt. Ennek továbbélése tükröződhet a Nádasdyak alatt: Maksay Ferenc megállapítása szerint a Nádasdy–Esterházy uradalomban nagyon fejlett hal- és kertgazdálkodás folyt,⁴² mint azt a kolostorgazdaság még használatban lévő részeinek leírása is mutatja. A tizenötéves háború által fémjelzett dekonjunktúra eredményeképpen azonban a majorsághoz tartozó veteményesek, gyümölcsösök és halastavak itt is pusztulhattak a 16. század utolsó éveiben.

A nagyobb településektől és kereskedelmi utaktól félreeső Oberpullendorfi-medence a helyválasztás szempontjából a ciszterci kolostoroknál általában érvényesülő normákat tükrözi,⁴³ és a borsmonostori konvent számára megfelelő környezetet biztosított. Ennek ellenére a birtok gazdálkodástörténetében a környező forgalmasabb útvonalak és piacok már a kezdetektől szerepet játszottak. A kolostorral szomszédos kedhelyi és micskei piacokat már II. András megerősítő oklevele is említi,⁴⁴ a 14. század folyamán pedig már több környező mezővárossal – Sárvárral, Csepreggel, és Locsmánnal – is kapcsolatot tartottak.⁴⁵ Míg a birtok háboríthatlanságát és „életképességét” a patrónus személyén keresztül kezdetben a soproni várispánsággal való szoros kapcsolat, támogatás szavatolhatta, a későbbiekben – a Kanizsaiak kegyurasága idején – a környező piaci központokkal történő kapcsolattartásnak köszönhetően válhatott gazdaságilag is kiegyensúlyozottá a konvent története.

⁴⁰ Fényes Elek: Magyarországnak s a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. I–II. Pest, 1841.

⁴¹ Érdekes módon ez egybevág később jellemző szerepükkel a kertgazdálkodásban. V.ö.: Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása. Descriptio Comitatus Sempronienensis. I–III. (Ford.: Földváry Miklós – Déri Balázs – Tóth Gergely), Sopron, 2001–2006. I. 115. A megyére oly jellemző, ugyanitt említett gesztenye ugyanakkor – legalább is a szóban forgó határjárások adatai tekintve – alulreprezentált a szűkebb környéken (Répce-völgy), ami a jellemző élőhelyét tekintve érthető is.

⁴² Maksay i.m. 90.

⁴³ Farka – Sauer i.m. 160.

⁴⁴ Hervay i.m. 65: „*Forum etiam in villa Mainharth et aliud forum in Michsa cum tributis*”

⁴⁵ Sopronm. Okt. I. 332.: 1360-ban az Ukas és Malomháza közötti hidon szállítja az apátság az árukat Sárvárra, és Csepregre, ezért a híd fenntartása őt illeti. Locsmándon még birtoka is van (ld. alább).

Grangiák

A ciszterci kolostorok majorságai, azaz a grangiák a tájatalakító tevékenységük karakteres elemei, ám Magyarországot, illetve a tágabb régiót is tekintve csekélyebb a jelentőségük. Nem csupán arról van szó, hogy okleveles forrásokkal alig adatolhatók, és számuk inkább elmarad a nyugat-európai átlagtól, hanem úgy tűnik, hogy az ilyen birtokok mérete is jóval szerényebb.⁴⁶ A borsmonostori apátság birtokai között először III. Ince pápa oklevele említ grangiákat 1209-ben.⁴⁷ A pápai oklevelekben szereplő, hasonló jellegű említésekkel kapcsolatban Christoph Sonnlechner fogalmazott meg forráskritikai észrevételt, miszerint egyes esetekben a településnevek grangia-ként történő szerepeltetésének nem volt valós alapja, hanem a szóhasználat csupán a ciszterciek jól ismert birtokszervezési elvéből indult ki, miszerint a centrális fekvésű birtokok többnyire grangiák. Sonnlechner Zwettl példájára hivatkozva figyelemre int.⁴⁸ Peresznye és Kedhely esetében nem áll rendelkezésre olyan okleveles forrás, amely megerősítené a pápai oklevél információját, azonban Ukas-sal (ma: Füles), valamint – a pápai oklevélben még nem szereplő, hanem majd csak II. András 1225-ös megerősítő oklevelében említett Zumuld-dal (ma: Szomód, Komárom m.) kapcsolatban igen.⁴⁹

A ma már nem létező Ukas helynévvel,⁵⁰ illetve egykori területével az oklevelek alapján két további – a 13–15. század folyamán gyakrabban említett, és ugyanakkor máig továbbélő – helynév, Füles, illetve Malomháza hozható összefüggésbe. Fráneek és Kovács egyaránt kizárják, hogy az Árpád-kori Ukas csak a mai Fülessel (Nikitsch), vagy csak a mai Malomházával lenne azonos, és amellett érvelnek, hogy területe eredetileg kiterjedt a már 1225-ben is említett patak⁵¹ mindkét partjára. Így egyik fele a mai Malomháza részén, másik fele a mai Füles oldalán feküdt. 1360-ban Ukas és Malomháza világosan elkülönül, közöttük híd van.⁵² Malomháza neve az

⁴⁶ Egyes nyugat-európai kolostorok grangiális birtokainak méreteire ld. Ribbe, Wolfgang: Die Wirtschaftstätigkeit der Zisterzienser. In: Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit. Ausstellungskatalog, Szerk.: Kaspar Elm. Köln, 1980. 203–216. 206–207. továbbá Ferenczi László: A Topographical Study of Cistercian Granges in Hungary: Approaches and Problems. Előadás a Monastic Landscapes – Physical and Spiritual. c. konferencián, Central European University, Budapest, 2009. március 5–7., megjelenés alatt.

⁴⁷ CD VII/5 158–163: „*grangiam, quae vocatur Ukacs (Ukas), grangiam, quam habetis in Menyharth (Kedhely), et grangiam, quam habetis in Prescingen (Perezne) cum omnibus pertinentiis eius et terris cultis, syluis, aquis, molendinis, pratis, pascuis*”

⁴⁸ Christoph Sonnlechner megállapításait ld. http://www.univie.ac.at/igl.geschichte/brunner/ws_2003/sonnlechner_material.htm (legutóbb letöltve: 2010.06.06), kommentálja: Ferenczi László: Észrevételek a topuszkói (toplicai) ciszterci apátság birtokstruktúrájával kapcsolatban. In: A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában. Szerk.: Guitmann Barnabás. Piliscsaba, 2009. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 5) 277–292. 54. jegyz.

⁴⁹ DL 2315 (1326-00-00), kiadva: CD VIII/3.128–130: „*fratri Iacobo, Histrario ordinis eiusdem magistro curiae de possessione Files*”, illetve DL 86815 (1225-00-00), kiadva: Sopronm. Oklt. I. 9–17: „*grangiam quam predicti fratres construxerunt*”

⁵⁰ Csánki III. 619; Ukas nevét 1311 után csupán egyszer említik.

⁵¹ Sopronm. Oklt. I. 13.

⁵² Sopronm. Oklt. I. 332.

eredeti német Mönch-hof előtagjának torzulásával, illetve utótagjának magyarra fordításával jött létre⁵³ – az eredeti helynév is tehát egy kolostori majorságot jelölhet. Kovács szerint Malomháza/Mönchhof úgy létesült, hogy a szerzetesek „kiszorultak” az ukasi határból, és a patak másik oldalán hoztak létre gazdasági udvart.⁵⁴ Bár Malomháza első említése viszonylag késői (1360, Mu-nichoff), ez a narratív elgondolás kevésbé tűnik valószínűnek, ha meggondoljuk, hogy a majorsági földek a kezdetektől fogva marginális topográfiai helyzetűek lehettek, majd ez fokozatosan a két külön elnevezés használatában is határozottabban érvényre kerülhetett az eredeti Ukas helyett. Ennek látszólag egyetlen forráshely mond ellent: 1411-ben kivételesen Ukech vulgo Monahhaza szerepel.⁵⁵ Ebben az oklevélben azonban a kolostor birtokáról van szó, és kézen-fekvőnek tűnik, hogy a névkapcsolással a településtörténeti változás okozta toponímiai ellentmondást kívánták feloldani, ami korábbi és későbbi okleveles adatok között feszült, hiszen eddigre már az eredeti településjellegben való különbség is eltűnni látszott, amennyiben a majorsági rész is önálló faluvá fejlődött (erre az első biztos adat szintén 15. századi).⁵⁶

Szomód (Zumuld, Sumuld, Sumulch) esetében az oklevél szövege egészen kivételesen a pontosabb topográfiai azonosításhoz is segítséget nyújt.⁵⁷ Eszerint a grangiát egy malomhely, illetve gyümölcsös szomszédságában, a tatai apátság grangiája mellett, vagyis Szomód (feltételezhetően a maival egyező) faluhelyétől délre, a tatai határ mentén létesítették.⁵⁸ Röviddel ezután azonban Bors ispán eladta a birtokot (és még két másikat) Csák nembeli Pósnak, melyekért másol kárpótolta a monostort,⁵⁹ s Szomódot 1269-ben valóban már Pós fia Ugrin, valamint a majki prépost birtokolta.⁶⁰ A prépostságot 1235 előtt alapították,⁶¹

⁵³ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II; Budapest, 1988. II.86: *Munich*-(1360) *Mona*-(1411), *Mono*-(1435) *Molom*-(1495)

⁵⁴ Fránek i.m. 49; Kovács Ignác: A borsmonostori apátság alapítása és birtokviszonyai az első három apát alatt. *Katholikus Szemle* 18 (1904), 854–868, 955–968. itt: 863–865.

⁵⁵ Sopronm. Oklt. I. 647.

⁵⁶ Csánki III. 619. *Dorf Munichhof*, további említéseket ld. uott.

⁵⁷ Sopronm. Oklt. I. 15, „*contulit etiam in Zumuld terram arabilem ad tria aratra et pratium, quod situm est iuxta grangiam quod predicti fratri construxerunt iuxta pomerium, et molendinum, quod positum est iuxta grangiam abbatis de Tata, et aliam locum molendini ibidem et silvam, que vocatur Rugus et vineam in Stanch*”

⁵⁸ Csánki III. 533. A tatai apátság Alsófalu és Felsőfalu helységeket bírta. 1448-ban „*possessio abbatis de Thata prope Thata*” szerepel, vagyis a tatai apát a tatai várral szomszédos birtokos. Alsó-, és Felsőfalu területe is a tatai, ti. részben a szomódi határok mentén húzódott.

⁵⁹ Ezt a lépést II. András, majd IV. Béla nevére hamisított oklevelek erősítik meg: CD III/2. 355–356 (1233-00-00): II. András megerősítő oklevele; DI 185 CD III/2. 361–363 (1233-00-00) Béla (ifjabb) király megerősítő oklevele. ld. Szentpétery 1916. 119. „*villas quasdam haereditario iure me inhaerentes, quarum haec sunt nomina; videlicet Sumulch, Scanch et Dunasegh, cum insula contuleram possidendas... verum quia charitate refrigescere iniquitas abundans, praedicta donationis veritas immediam venit dubietatis, sic, ut magister Pous omissa veritate, assereret, villas superibus dictas emtionis titulo ex parte mea iure possideri... ut idem monasterium meum nolens fraudare eleemosyna premissa, imo jam et data; villas duas alias in commutationem illarum...*”

⁶⁰ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. III. Budapest, 1987. 456. (A továbbiakban: Györffy III); kiadva: CD VII/1. 357.

valószínű ezért, hogy szinte rögtön saját új alapításuknak adományozták a grangiát, amelyen eredetileg a ciszterciek építkeztek. 1327-ben Kacsik (Kacsics) nembeli Szécsenyi Frank fia Farkas fiai osztoztak itteni részükön, majd 1349-ben a majki premontreiek birtokrészét említik ismételten. 1364-ben már Kont Miklós nádoré,⁶² 1459-ben pedig a tatai vár tartozéka több településsel, melyeken említenek halastavat és malmokat is.⁶³ Az esztergomi szandzsák 1570-es összeírása szerint puszta volt, melynek 350 akcse jövedelme tizedből és legeltetési adóból származott,⁶⁴ határán valószínűleg a tatai jobbágyok gazdálkodtak. Bél Mátyás leírása alapján „egy szép halastó van alatta (t.i. a falu alatt), a föld alatti csövek és más romok azt mutatják, hogy ez Corvin Mátyás alatt létesült. Északnyugatra a halastó fölött, az útnál, amely Szönybe vezet, balról romokkal tűnnek fel egyes földek, a lakosok azt mondják, hogy itt volt Salamonnak, Magyarország királyának a vára, s ezért a földet a mieink mindmáig is Salamon földének nevezik.”⁶⁵ Fényes Elek ugyancsak említi, hogy tava egy malmot hajt.⁶⁶ Ezt a továbbra is urasági tulajdonú halastavat és malmot egy 1851-es tagosítási terv (Uraság lecsapolt tava), illetve egy 1902-es megyei átnézeti térkép (Kühtreiber-mühl) is feltünteti. A Bél Mátyás által említett romok talán az ezek közelébe lokalizálható grangiális épületek maradványai (4-5 kép).⁶⁷

Mint látható, nemcsak a ritka okleveles adatok, hanem toponímiai, topográfiai, tájrégészeti információk is alátámasztják e birtokszervezeti szempontból jelentős gazdasági központok létezését.⁶⁸ Legtöbb esetben sajnos csak hozzávetőleges lokalizációra van lehetőség, és a majorsági udvarokhoz tartozó földbirtok pontos kiterjedése nem állapítható meg.⁶⁹

⁶¹ F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Budapest, 2000. 42.

⁶² Györffy III. 456. (1327); Csánki III. 514. (1349, 1364)

⁶³ DL 15409 (1459-10-18): *Zenthlwanhege, Zewles, Zomold* és *Gerebech* birtokokat a halastóval és a malmokkal, mint a tatai vár tartozékaival Rozgonyi János, Rajnold, és Oszvald kapják.

⁶⁴ Fekete Lajos: Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Budapest, 1943. 172: Fekete valószínűnek tartja, hogy a defterben szereplő Szomol Szomódra vonatkozik, annak ellenére, hogy Csánkinál talált egy Szomol, Szomolya névalakot is, ami a mai Zsemlye vagy Bakonysomlyó megfelelője. (Csánki III. 512). Fekete szerint a defterben szereplő Szomol ezzel a távolságok miatt aligha azonosítható.

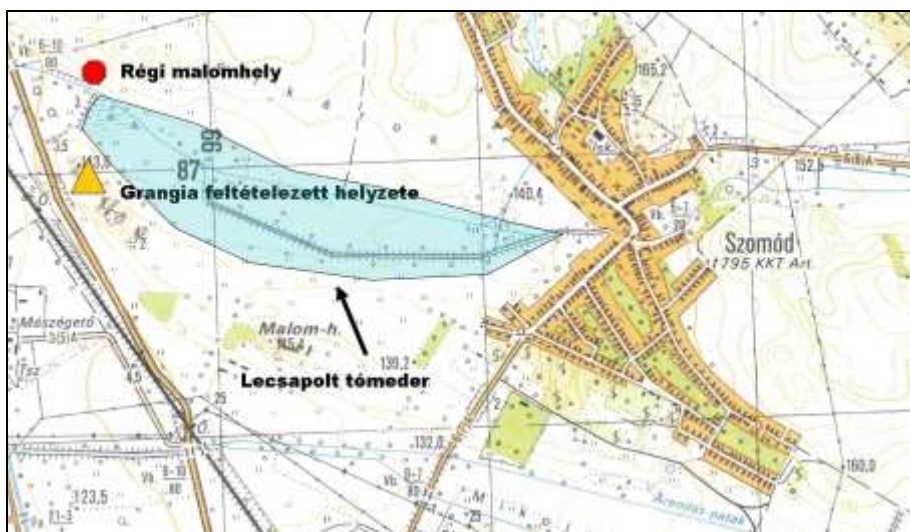
⁶⁵ Bél Mátyás: Az újkori Magyarország földrajzi történeti ismertetése. Komárom vármegye. (Bev. és ford. Vilimszky László) Tatabánya, 1989. 80–81

⁶⁶ Fényes i.m. I. 157.

⁶⁷ Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár, TK 1209 (1851) TK 1861 (1902)

⁶⁸ Peresznye esetében – mint említettük – a pápai oklevélen kívül nincs további dokumentum, ugyanakkor Kovács szerint az itteni *grangia* helye a peresznyei határban található „erdőhegyaljánban” kereshető, ahol egy beszédes nevű kutat (*Fratrovác*) ismer. ld. Kovács 1904. 962.

⁶⁹ Nyugat-európai példák nyomán egy-egy *grangia* nem szükségszerűen képezett egyetlen birtoktömböt, azonban tekintve azokat a forrásokat, ahol ismert a birtok mérete (pl. Szomód), ami általában nem haladja meg a néhány ekealjnyi területet (ez az a birtokméret egyébként, amivel a borsmonostori adománylevelekben többször is találkozunk), ilyen eshetőséggel valószínűleg nem kell számolnunk.

4. kép. Szomód, a malomhellyel, illetve a *grangia* feltételezett helyével

5. kép. Szomód – a malomhellyel, illetve a *grangia* feltételezett helyzete a Google műholdfelvételen

Gazdasági jellegű iratok hiányában az is eleve kérdéses, hogy az egyes majorságok esetleg specializálódtak-e bizonyos gazdálkodási ágakra – hiszen a táj, a környezet adta lehetőségekkel számoló gyakorlat a külföldi példák alapján

általános lehetett. Szomódon a szántóföldi művelés mellett erdő-, és kertművelés, valamint a halászat együttes jelenléte rávilágít a kolostorok majorsági gazdálkodásának lehetőségek szerinti sokrétű voltára, de az egyes gazdálkodási ágak aránya, jelentősége nem tisztázható. Feltehetően a kertművelésen és a halászon lehetett a hangsúly⁷⁰ – legalábbis úgy tervezték. A későbbi adatot (1570) tekintve felmerülő legeltetést a kolostortól való nagy távolság miatt kevésbé valószínűsíthetjük. Ez inkább a központhoz közeli birtokok jellemző gazdálkodási ága lehetett (a Répce mentén számos alkalmas hely kínálkozott). Malomháza esetében ugyanakkor talán sokatmondó adat, miszerint itt később a győri káptalan bírt szőlőt, illetve szedett szőlőtizedet.⁷¹

Malmok

A kolostorkomplexum olyan birtoktömb közepén állt, mely gyakorlatilag egy kb. 15 km-es szakaszon (Felső-László és Locsmánd között) végigkísérte a Répce folyását, így zavartalanra téve malmok létesítését. 1608-ban 2 rendes malom, 1 kásatoró, és 2 fűrész-malom tartozott magához a borsmonostori majorsághoz.⁷² Az egész kőszeg-léakai uradalom területén pedig összesen 11 rendes malom, 2 kásatoró, és 2 fűrészmalom működött.⁷³ A már többször említett határjárásokból (továbbá leginkább adásvételi szerződésekből) nyilvánvaló, hogy egy részük középkori eredetre tekint vissza, az azonban korábbi adatok hiányában sajnos nem tisztázható, hogy az alapítás dátumánál pár évtizeddel későbbi oklevelekben először felbukkanó malmok közül (a kolostor közvetlen közelében álló, és nyilvánvalóan azzal együtt létesített malomhely(ek)ről nem beszélve) esetleg melyik köthető az apátság tájformáló tevékenységéhez. Az 1225-ös (majd az azt átíró 1410-es, és 1412-es oklevelekben továbbra is) Kedhely és Kőszeg határában a Gyöngyösön, Kedhely és Alsó-László határában a Répccen találunk egy-egy malmot, Micske határában pedig a Csáva-patakon és a Répccen ugyancsak egy-egy malmot. Az adatok kapcsán itt is figyelemreméltó az a topográfiai egybeesés, amit a forrásokból rekonstruálható malomhelyek illetve piacközpontok között tapasztalunk.⁷⁴ Többnyire határjárásokról lévén szó, a nem határjelként funkcionáló (pl. adott esetben a település központjában található) malmokról általában kevesebb az adatunk; ezek inkább peres ügyekben, vagy adásvételi kontextusban jelenhetnek meg.

⁷⁰ A szomódi határban található, és a térképeken feltüntetett „leshegyi szőlős” valószínűleg szintén régi telepítés, 1225-ben viszont nem említik, hogy az apátság szőlőbirtokot kapott volna Szomódon, hanem csupán a közelben fekvő (Fránek i.m. 57 szerint Neszmély és Tardos vidékére lokalizálható) Stanch-on.

⁷¹ V.ö.: Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. (Győregyházmege múltjából III.) Győr, 1938.

⁷² Az egykori apátsági birtokból Borsmonostor/Klostermarienbergtől mellett ekkor csak Micske, Playgrom (Ólmod), valamint Alsó és Felső-László tartoznak ide.

⁷³ Maksay i.m. 99–103; forrása: 1608 március 13–18 Nádasdy Ferencné Báthory Erzsébet lékai és borsmonostori uradalmának urbárium: *Nova inquisitio pertinentiarum arcis Leuka et claustris Borsmonostri ex mandato spectabilis et magnificae dominae Elizabethae comitissae de Batthor etc. anno 1608.13 die Martii conscripta.*

⁷⁴ Kedhely és Micske piacát már az 1225-ös privilégium említi: „...forum etiam in villa Mainharth et aliud forum in Michsa cum tributis...”. Topuszkó esetében ld. Ferenczi László: Észrevételek a topuszkói (toplicai) ciszterci apátság birtokstruktúrájával kapcsolatban. In: A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában. Szerk.: Guitmann Barnabás. Piliscsaba, 2009. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák 5) 277–292.

Bár olyan birtokszervezési elképzelést, amely malomhelyek létesítésével, új malmok építésével járna, nem lehet meggyőzően igazolni, annyit azonban megfigyelhetünk, hogy nem csak elfogadtak ilyen jellegű adományokat (ld. a Függelékben található táblázatot), hanem egy-egy előnyös fekvésű helyen vásároltak is malmokat – ha úgy tetszik tudatosan investáltak olyan tulajdonba, amely a kedvező fekvése (népesebb település) következtében biztosabb és több jövedelmet adott.⁷⁵ Borsmonostor malomüzletekben való érdekelttségét elsősorban a locsmándi malom esetében lehet részletesebben nyomon követni a bőséges adatoknak köszönhetően. Locsmándot 1156-ban említik először: már ekkor piaccal rendelkező falu, amit külföldi vitézek, Godfrith és Albrecht milesek kaptak a királytól több más birtok kíséretében.⁷⁶ A 13. század második feléig királyi várispánság központja volt.⁷⁷ Későbbi oklevelek szerint részben a laki Kisek, Lakiak, Egerváriak bírták, illetve a 14. század második feléig részben a királyé.⁷⁸ Központi hely szerepét továbbra is őrzi ebben az időszakban: 1361-ben oppidumként említik. 1441-ben végül Pálóczi Simon és Guthi Országh Mihály kapta I. Ulászlótól Kőszeggel és más birtokokkal együtt a kőszegi váruadalom részeként.⁷⁹

Az apátság itteni földjét (3 allodium és 1 szőlő) adományozó Iwan végrendelete más adománybirtokokat is említ, de ezeket a kalocsai érsek kezébe helyezi, a felesége és fia védelméről való gondolkodás végett. Innen tudjuk meg, hogy Locsmándon egyébként két darab négykerekű malom is van, melyek részben kallómalmok, ám ezek egyelőre még nem kerültek a ciszterciak tulajdonába,⁸⁰ így az 1225-ös megerősítő oklevélben sem szerepelnek.⁸¹ 1347-ben említik újfént a locsmándi malmokat, amikor Péc nembeli Aladár fia Vörös

⁷⁵ A pálos kolostorokra talán még jellemzőbb gazdálkodási elemről van szó. V.ö.: F.Romhányi Beatrix: Pálos gazdálkodás a 15–16. században. Századok 141 (2007), 299–351. Belényesy Károly: Pálos kolostorok az Abaúji-hegylánján. Miskolc, 2004. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 3.)

⁷⁶ Sopronm. Okt. I. 1: „*Villa nomine Lusman cum... tributo fori*”. Csánki a gősfalvi Gős (vagy Frankói) családhoz sorolja birtokosait, ld. Csánki III. 593.

⁷⁷ Ld. Wenzel VIII. no. 33–34. „*Comitatus Luchman*” (1263). ld. Kristó Gyula: A locsmándi várispánság felbomlása. Sz. 23 (1969), 131–144. 1240 körül a királyra száll a locsmándi várterület, majd a locsmándi várispánság felszámolódik, 1263-ban Lőrinc soproni comes kapja, aki néhány évre rá a Borsmonostor feletti patronátusi jogot is gyakorolja. 1270-ben az V. Istvánnal való konfliktus miatt elveszti, majd visszakapja, de Locsmándot végül a Kőszegiek foglalják el.

⁷⁸ Csánki III. 593.

⁷⁹ DL 13617 (1441-04-02)

⁸⁰ DL 782 (1206–1218); kiadva: Sopronm. Okt. I. 6–7; CD III/2. 463–364; Wenzel I. no. 126: „*in uno molendino quatuor rote, quarum una rota criseum panum pilat, in altero due rote, et alie due, que criseum panum pilant*.” Frének i.m. 48 tévesen állítja, hogy az összes itt említett birtokot – így e malmokat is – a kolostornak adja Iván lovag, bár i.m. 44. idézi a sajátjával ellentétes véleményt, miszerint ezeket sosem bírta az apátság, hanem a kalocsai érseké. A Borsmonostorra vonatkozó rész: „*Preterea disposui de predio meo fratribus Dominici bani in monte Sancte Marie tria allodia integra in Luceman, unum quod possidet, Weygman, secundum tenent Heberweyn et Wergant tercium quod tenent Hyrsmen et Hipesner, et unam vineam ibidem, et sepulturam mihi apud ipsos et uxori mee ordinavi*.”

⁸¹ Sopronm. Okt. I. 13: „*Possident etiam predicti fratres duas mansiones cum omnibus serviciis suis in Gerolt, que pro remedio anime sue contulit dominus Iwanus miles de Lucman*.” Bár az eredeti oklevél szerint „locsmándi” földekről volt szó, ezt valószínűleg tágabb értelemben, a locsmándi várispánsághoz tartozó földbirtokként lehet értelmezni, így az 1225-ös oklevél eltérő topográfiai megjelölése csak pontosítást jelent. A problémával kapcsolatban – a korábbi vélemény említése mellett – Frének nem foglal egyértelműen állást. V.ö.: Frének i.m. 44, illetve 48–49.

(rufus) Tamás mester csejtei, újvári és berencsi várnagy a királynak adja Locsmándot a malmokkal, cserébe más birtokokért.⁸² Az apátság további tulajdonszerzéseire vonatkozó adatok szerint 1381-ben kapott a kolostor Szent Keresztoltára számára egy malmot ajándékba Frankói Mihálytól.⁸³ 1385-ben minden bizonnyal egy másik malomról köt üzletet Christianus apát 73 szerezcsen dénár értékben egy Fridel der Haun (Kakas Fridlin) nevű soproni polgárral. Az adásvételt Johannes Schmuckenpfennig soproni polgármester, és Johannes Agendorffer bíró, és a városi tanácsa által kiállított oklevél rögzíti.⁸⁴ Ugyanezt az adásvételt erősíti meg Kőszeg város bírójának 1387-es, német nyelvű oklevele, ahol a malom neve Angermüll, melyet Fridlin mindenféle tehertől, és igénytől az apát számára szabaddá tett.⁸⁵ Miklós csepregi bíró és a tanács 1391. évi oklevele szerint már bérbe is adta e malmot az oklevélben említett (valószínűleg csepregi illetőségű) házaspárnak.⁸⁶ Itt derül ki az is, hogy a járulékos kötelezettségektől mentes vásárlás ellenére a malom bérlete mellé mégis járt valamiféle cenzus a kőszegi várnak is.⁸⁷

Mint már említettük, Locsmánd részben a kőszegi uradalom részévé vált a 15. században, a malom tulajdonjoga és más határbeli birtokok felett rendelkező apátság és az uradalmi jobbágyság, illetve a mezővárosi polgárok viszonya nem lehetett felhőtlen. Már korábban is, az előbbi adásvételi szerződés idejében, Zsigmond egyik 1391-es utasításában is az szerepel, hogy a kőszegi polgárok kedhelyi foglalásai mellett a locsmándi jobbágyság is kárt okoztak a kolostornak, elfoglalva annak Ombos nevű földjét.⁸⁸ A kedhelyi birtokrész kapcsán a kiérett vita rendezésére a kőszegi váruadalom bíróját Garai Miklós is ígéretet tett (még nádori kinevezése előtt),⁸⁹ de sem ez, sem a locsmándi ügy nem rendeződött

⁸² DL 102786 (1347-06-03)

⁸³ Rupp Jakob: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetes városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökségek szerint rendezve. I–III. Pest, 1870–1876. (A továbbiakban Rupp i.m.) I. 470.

⁸⁴ „quoddam molendinum in Lochman situatum, Agromil apellatum, cum omnibus suis iuribus et pertinentiis ab discreto viro Fridlino cum Ligone, suisque haeredibus, nostro coopidano, rite et irrevocabiliter pro septuaginta tribus libris denariorum saracenorum crescentium emerint” Szövege a vasvári káptalan 1393-as átiratának köszönhetően maradt fenn: DL 7161 (1393-05-10) ill. (1385-07-26); regeszta: Zs. O. I. 2926; kiadva: CD X/2. 147–148. ill. CD X/1 265–266.

⁸⁵ DL 7288 (1387-07-22); regeszta: Zs.O. I. 155; kiadva: Sopronm. Oklt. I. 485; Heron von Raezow (Mályusznál Xaezow) oklevele szerint a vonatkozó rész: „für mich chomen ist der apt zu sand Marienperg und dez veriechen hat, daz er ain müll chaufft hat gelegen zu Leuczmanspurkch dy do hayzt dy angermüll umb drew und LXXIII phunt zerreczhyn von Fridlem mit der Hawn pürger zu Odenwurch alzo beschaydenerleich, daz der vorgeannt Fridel der Haun dem vorgeannt apt und couent dy vorgeannt müll gefreyt hat vor allensam geben gegenwurtigen und chuniffügen vor aller ansprach und irrung.”; A vasvári káptalan latin nyelvű átiratában is fennmaradt: DL 7289 (1393-05-10) ill. (1387-07-22); regeszta: Zs.O. I. 2928 ill. Zs.O. I. 156.; kiadva CD X/2. 148–149; ill. CD X/1. 389–390.

⁸⁶ DL 7672 (1393-05-10) ill. (1391-02-12); regeszta: Zs.O. I.2926 ill. Zs.O. I.1889; kiadva: CD X/2. 146–147, ill. CD X/1. 730–731 (a név átírása itt Futunklau): „quoddam molendinum suum in Luchman situatum, Agormil vulgariter nuncupatum, locavit discreto viro Ioanni Tutunclau et Annae eiusdem uxori, ad dies et vitam in carne amborum”

⁸⁷ „censum autem de dicto molendino ad castrum Keuzeugh annuatim debitum antenominati coniuges Ionannes et Anna ad ipsorum vitam seu quamdiu possiderint, solvere tenentur ad plenum”

⁸⁸ CD X/1. 679; „...seu iobbagiones nostri de villa nostra regali Luzman vocata, quamdam aliam teram dicti monasterii Ombus vocatam, similiter pro se ipsi occupassent”

⁸⁹ DL 10522 (1392-03-26); regeszta: Zs. O. I. 2447; CD X/8. 348.

egykönnyen. A generális káptalan elnöke, Konrád morimondi apát, és más ciszterci apátok ezért 1393-ban levelet intéztek Zsigmondhoz, melyben Miklós borsmonostori apát panasza olvasható. Eszerint a monostortól egyes nemesek elvettek a határon (in confinia regni) fekvő 80 hold szántót, 90 hold berket és legelőt, 50 hold cserjézt halastóval és két malommal, Ombos falut,⁹⁰ továbbá más malmokat, s kérelmezi, hogy adassa ezeket vissza.⁹¹ A vizsály azonban tovább húzódott,⁹² ugyanis 1449-ben az apát ismételten tiltani próbálta a locsmánci hospeseket Omborfeelde (Ombos) nevű birtokrész használatától,⁹³ majd 1455-ben már az Ombos közelében lévő Zaka, Minichof és Rosgrunt birtokok használata miatt is reklamált. Ugyanebben az évben bizonyoságot nyert Nebelstorff (Nebersdorf, Szabadbáránd) falu előjárótól hogy e három hely birtokára (itt: Püczelstorff (Zaka), Minichhoffer, meg egy erdő: Rosgrunth) a locsmánciak azelőtt sosem tartottak igényt, csupán a Frigyes császártól kinevezett Krabatstorffer Bernát községi kapitánysága alatt tették rá a kezüket.⁹⁴ Frigyes császár 1461-ben levelet intézett Gravenegher (Gra-fenegger) Ulrich tanácsosához, soproni ispánjához és kapitányához, továbbá Zenner Frigyes községi várnagyhoz, hogy hívják egybe Sopron városába mindkét felet *mit iren Kuntschaften* és meghallgatván érveiket, igyekezzenek közöttük egyezséget létrehozni, vagy ha ez nem sikerülne, értesítsék őt a dolgok állásáról.⁹⁵

Minden bizonnyal e több évtizedes viszálynak köszönhető, hogy az apátság igyekezett a malombérleti jogot hosszú időre, több generációra lekötöni.⁹⁶ 1469-ben a csornai konvent előtt ismét bérbe adták a malmot, ezúttal száz évre. Ennek a tranzakciónak már valószínűleg nem a városokkal való birtokpercek állnak a háttérben, hanem egy tervezett építkezés. Lénárt apát Lwczman birtok határain belül a Répce folyón lévő Angermwl nevű kétkerekű malmukat eladják Orbán fia Wolfgang Looz-i molnárnak száz évre a monostor építésére fordított bizonyos összegért oly feltétellel, hogy ha Wolfgang és utódai hamarabb kihálnának, a malom minden fizetség nélkül visszazáll a monostorra. Ha Wolfgang a malmot el akarná adni, azt csak az apátnak és a konventnek teheti és csak akkor idegenítheti el másoknak, ha ezek nem akarják visszaváltani. Minden évben keresztelő Szent János születésének ünnepe körül (jún.24.) 55, és karácsonykor (dec. 25.) is 55 köből gabonát (fele részben búzából) köteles szolgáltatni, cserébe az apát és a konvent kötelezik magukat, hogy Wolfgang a malom birtokában 100 esztendeig mindenki ellen megoltalmaztatik.⁹⁷

A malomhoz fűződő uradalmi tulajdonjog a Nádasdyakra, majd az Esterházyakra az újkorig folytatólagos maradt. Az 1608-as urbárium szerint: „*item,*

⁹⁰ Az apát locsmánci birtokán létrejött településről van szó. A 15. század végére elnéptelenedik – több más településsel egyetemben – részben a járványok, részben a háborúk pusztítása következtében.

⁹¹ DL 7913 (1393); regeszta: Zs.O. I. 3093; kivonatossan közli: Hervay i.m. 68.

⁹² Csánki III. 593: *Loczman* (1441: DL 13617); *Lwczman* (1450 DL 14332); *Loczman* (1455: Sopronm. Oklt. II. 387) *Poss Leutespurig*, *Luczlanpurg* (1461: Sopronm. Oklt. II. 411); *Poss Lazman* (1475: DL17732); *Poss Lochman* (1481: DL 18526)

⁹³ DL 14222 (1449-02-09); 1450-ben ugyanezt megteszi a vasvári káptalan előtt is: DL 14332 (1450-02-18)

⁹⁴ DL 14946 (1455-03-05); DL 14993 (1455-09-07)

⁹⁵ DL 15541 (1461-01-10)

⁹⁶ A bérbeadás ténye maga megfelel az általánosan bevett gyakorlatnak.

⁹⁷ DL 16941 (1469-12-18); Maksay i.m. 95: (Az Angermühl bérletét nem 1469-ben említik először!)

az lochmany feoldeon vagyon egy molna Czbellffpott Barttlynak, [Szt. Bertalan apostolnak] melyreöll eztendeónkent fuzett calastromhoz az vrnak eó nagysaganak censust az bechy kóbeólléll in granis, buzatt cubulos 20, rosott cubulos 20.”⁹⁸ Mindenestre ez a malom már a 17. század folyamán magántulajdonba került, majd a 18. század elején a locsmándi birtokostól, Ebergényi László generálistól vásárlás útján szerezte meg a város.⁹⁹ Az 1785–86-os *Pfarrtopographie* szerint csak egy malom volt itt,¹⁰⁰ de ez nem felel meg sem a legkorábbi középkori adatnak, miszerint legalább két négykerekű malom állt, sem a későbbi állapotnak, hiszen Fényes Elek ismét több malomról tud 1841-ben, melyek a Répcén álltak.¹⁰¹ A 19. századi térképeken így minden bizonnyal új, illetve ősrégi malomhelyeken álló létesítményekkel is találkozunk. A foghújas, és különböző szempontú forrásokból összeálló adatsorok folytán a térképeken azonosítható malomhelyek kontinuuus használatának igazolása nem mindig lehetséges. A szóban forgó locsmándi malom esetében – mint az eddigiekből kitűnik – szerencsés helyzetben vagyunk. A 2. katonai felmérés, illetve az 1859-es úrbéres térkép¹⁰² is feltűnteti az ekkor már a város tulajdonát képező objektumot (*Markt Mühl*), mely az Anger földek mellett egy másik (továbbra is uradalmi tulajdonban lévő malom) a Tanzermühle felett, a településtől keletre állt, és csak a II. világháborút követően pusztult el.

Összegzés

A borsmonostori apátság birtoktörténeti és birtoktopográfiai adatainak bemutatása (terjedelmi korlátok miatt) nem terjedhetett ki minden részletre, azonban így is világosan látható, hogy a gazdag okleveles forrásokból az átlagosnál részletesebb képet formálhattunk egy ciszterci kolostorbirtok működését befolyásoló lokális, társadalmi és gazdasági kontextusokról. Mivel a birtoktörténet ilyen mélységű feltárása a legtöbb esetben nem lehetséges, ezért a vázolt tendenciák általánosításával kapcsolatban ez mindenképpen óvatosságra int. A 13. század második felétől – immár a ciszterci rend expanziójának „leszálló ágának” idejéből – rendelkezésre álló adatok egy a nyugat-európai kolostorbirtokok dinamikáját nélkülöző, de szerényen és folyamatosan bővülő birtok képét tárják elénk. Úgy tűnik, hogy ezzel párhuzamosan a kolostor megfelelő személyi állományának, illetve a conversus munkaerőnek a biztosítása is megoldható volt – az általános nehézségek ellenére.

A 13. század utolsó évtizedeinek zavart politikai közegét a borsmonostori alapítás átvészelte, illetve az Aba nemzetség tagjainak mint soproni ispánoknak, valamint a Csákoknak és a Kőszegieknek a támogatását (de legalább is semlegességét) is élvezte. A 14–15. század folyamán is további adományokban részesült, legfőképpen városi polgárok, illetve kisnemesi birtokosok részéről. A kolostorgazdaság prosperált, annak ellenére, hogy ebben az időszakban a rend

⁹⁸ Maksay i.m. 94–95.

⁹⁹ 800 Jahre Zisterzienser im Pannonischen Raum. Szerk.: Jakob Perschy. Klostermarienber, 1996. Katalog. 201.

¹⁰⁰ MOL Helytartótanácsi Lt. C104 35. köt; kiadva: Magyarország történeti helységnévtára. Sopron megye. Szerk.: Borsodi Csaba. Budapest, 1990. no.191.

¹⁰¹ Fényes i.m. 277.

¹⁰² Hadtörténeti Múzeum, Térképtár 2. kat. Felm. XXII/52 (1840–45); Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár TK 1988 (1859).

népszerűsége olyannyira visszaesett, hogy a magyarországi apátságokat vizitáló reini (runai) apát a század közepén a legtöbb kolostort már inkább csak vegetáló állapotban találta.

A fordulatot Zsigmond uralkodásának időszaka hozhatta el, amikortól kezdve egyrészt gyakrabban jelentkeztek határviták, másrészt a grangiális rendszer is gyengülni, majd eltűnni látszik: a korábbi majorság(ok) helyén falutelepülés indul fejlődésnek. Végezetül a fentiekben tárgyalt birtoktörténeti és topográfiai adatoknak egy másik fontos aspektusára is fel kell hívnunk a figyelmet: mégpedig ezek a ciszterciek gazdasági tevékenységének tájformáló hatására is rávilágítanak. A grangiák, illetve a hozzájuk kapcsolódó birtokok, és más létesítmények – malmok, halastavak – topográfiai azonosítása a hazai forrásadottságoknak köszönhetően komplex módszertant kíván: az okleveles forrásokon kívül tájtörténeti, régészeti, kartográfiai stb. adatokat is szükséges vizsgálni. Így a birtoktörténeti adatok összegyűjtése, kiegészülve a kolostorbirtokok topográfiai elemzésével valamelyest orvosolni képes azt a hiányérzetet, amelyet a kolostorok gazdálkodására vonatkozó közvetlen írásos források kis száma támaszt a történeti interpretációkkal szemben.

FÜGGELÉK

Birtoktörténeti adatok (13–15. század)¹⁰³

Dátum	Helynév	Birtok típusa	Tranzakció típusa	Partner
1205–1217 ¹⁰⁴	<i>Lucsman</i> (Locsmánd)	- 3 <i>allodia</i> ¹⁰⁵ - 1 <i>vinea</i>	Kegyves adomány	<i>Iwan miles domini regis et domini B(ertholdi) archiep.-i Colocensis</i> ¹⁰⁶
1223 ¹⁰⁷	<i>pratun rotundum</i> ¹⁰⁸	- <i>pratun</i> „... <i>pratun, quod vocatur rotundum...</i> ”	Kegyves adomány	<i>Baica et filius eius</i> ¹⁰⁹
1224 ¹¹⁰	<i>Chuzar</i> (Kozár puszta, Söpte határán belül, Vas m.) ¹¹¹	- <i>predium</i> : <i>continentur trecenta iugera terrae ad duo aratra sufficientia, et duos seruos aratores, cum filiis eorumdem... et octo boves</i>	Kegyves adomány	<i>Etul de genere Pessa</i>
1225 ¹¹²	<i>Laztay</i> (Alsó László) <i>Rotundum, Zakanretje</i> ¹¹³ <i>Sumuld, Stanch Dunasegh</i> (Szomód Usztancs, Dumaszegh) <i>quinque predia et multas piscinas... Zobbothchal, Hetes, Teremalia, Tohu, Cuiseb, Cerecthou...aliud predium Hamusthou</i> <i>Zubothath</i> <i>Seusen, Mruzna, Brouna</i>	- <i>villa</i> - 2 <i>prata</i> - 3 <i>villae</i> - 5 <i>predia</i> - <i>predium</i> - 3 <i>predia</i>	Kegyves adomány (Feltétel: „... <i>si filium non habuerit...</i> ”) <i>„...post obitum...”</i> <i>„...post mortem</i>	<i>Bors comes</i> - Bors comes hitvесе, Velek dux

¹⁰³ Jelen listában csak a területi változásokat gyűjtöttük össze, amelyeken kívül az apátság további – a 13–15. század folyamán többször is megerősített – privilegialis jövedelmekkel bírt. (így pl. sójövedelem, csöborádó beszedése, bizonyos falvak egyházi jövedelme, a tized huszadrésze, királyi taxa alól való mentesség) A Szentpétery Imre által hamisítványnak meghatározott okleveleket sem vettük fel a listába, mivel az itt szereplő birtokok esetében általában nem igazolt, hogy az apátság képes lett volna birtokigényét később érvényesíteni.

¹⁰⁴ DL 782 (1205–1217); regesztza: Szentpétery 1916. 112; kiadva: Sopronm. Oklt. I. 6–7; Wenzel XI. no.198; CD III/2 463, és CD VII/5 277 (mindkétszer hibás datálással)

¹⁰⁵ Kovács az adományozott birtokot a későbbi település *Hofstadt* nevű részére lokalizálja ld. Kovács 1904. 961.

¹⁰⁶ 1171-ből hasonló nevű locsmándi comes ismert. (Ld. 800 Jahre Zisterzienser im Pannonischen Raum. Szerk.: Jakob Perschy. Klostermarienberg, 1996. Katalog. 201.)

¹⁰⁷ Regesztza: Szentpétery 1916. 112; kiadva: CD III/1 426; Kovács 1910. 23.

¹⁰⁸ Az elpusztult *Enyed* ill. Zsidány falvak határába lokalizálható.

¹⁰⁹ Azonos lehet az 1231-ben adományozó *Baka* soproni várjobbágygal.

¹¹⁰ Regesztza: Szentpétery 1916. 113–114; kiadva: CD III/1 464–465

¹¹¹ Feltehetőleg a Vas m. Kozárral azonosíthatjuk, amely mellett az apátság majd Söptén, illetve Csón is szerez birtokot.

¹¹² A már többször említett oklevél tartalmából itt csak az ekkor újonnan kapott birtokokat sorolom fel.

¹¹³ Az 1225-ben leírt határok szerint, valamint *Enyed* 1357 határjárása alapján (Sopronm. Oklt. I. 276.) a két említett rét Zsidány és Peresznye határának találkozásától a Peresznye és Sarud között húzódó Enyed határáig húzódtak, a Répce jobb parjtnán.

			<i>uxoris...</i>	leányának adománya
--	--	--	------------------	-----------------------

Dátum	Helynév	Birtok típusa	Tranzakció típusa	Partner
1231 ¹¹⁴	<i>Enud</i> ¹¹⁵	- terra „...ad 5 aratra in villa <i>Enud...fenetum, nemoris</i> ...1 molendinum continente 3 molas..”	Kegyés adomány	<i>Baka (iobagio castrri Supruniensis) de genere Kurth cum...consanguineo suo nomine Buda</i>
- 1233 ¹¹⁶	<i>Sydan</i> (Zsidány)	- terra (fele részben) „...medietatem terre <i>Sydan</i> ...”	Kegyés adomány (Gertrudis királyné lelki üdvéért)	II. András
1264 ¹¹⁷	<i>Trumpach</i> ¹¹⁸	- 1 molendinum (½ talentum jövedelemmel/év)	Kegyés adomány	<i>Ul(rich?) dominus de Trumpach</i>
1265 ¹¹⁹	<i>Dag</i> (Ágfalva/Dagendorf)	- possessio „...sitam...prope castrum in commetaneitate civium <i>Supruniensium et terre Luer</i> ...” ¹²⁰	Eladás 33 márka	(Köszegi nb.) Péter soproni <i>castellanus</i> ¹²¹ részére
1265 ¹²²	<i>Baran</i> (Kis-Barom, Kleinwarasdorf)	- terra „...ad 3 ½ aratra...”	Vétel 20 márka	<i>Ivan filius Farkasii nobilis de Baran – tól</i>
1268 ¹²³	<i>Lazthey</i> (Alsó-László)	- terra „...totam terram suam...”	Csere unum mansum plenum et integrum in <i>Laszthey</i> + 4 márka	<i>Oth, filius Conradi de Laszthey</i>
1269 ¹²⁴	<i>Reych / Keych</i> (Götsch) ¹²⁵	- terra	Kegyés adomány	<i>Lampertus</i>

¹¹⁴ Az eredeti adománylevél nem maradt meg, az adományt említi: DL 204 (1235-00-00); regeszta: Szentpétery 1916 119–120; kiadva: Wenzel XI. no. 195: Buda lemond az apátság javára Baika / Baka földjéről, malmáról házairól, melyről azt állította, hogy Baka nem adta az apátságnak. 1237-ben Baka és Buda soproni várjobbgyok együtt kijelentik, hogy hat éve a kolostornak adták az itt részletezett birtokokat. Ennek eredetije a Heiligenkreuzi apátság llt-ban; regeszta: Szentpétery 1916 120; kiadva: Fontes Rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomataria et Acta. Band XI. Urkunden des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz Szerk.: Johann Nepomuk Weiss. Wien, 1856. 307-308, ill. CD IV/1. 57 (tévesen 1307).

¹¹⁵ *Enyed*, elpusztult középkori település, helye a peresznyei csárdalom környékén kereshető. ld. Kovács 1904. 958.

¹¹⁶ Regeszta: Szentpétery 1916. 118. Kiadva: Wenzel I. no. 188. Később megerősíti maga II. András (1236); kiadva: CD IV. 57–58. Megerősíti IV. Béla is (1254); kiadva: CD IV. 2/ 485–486. Végül megerősíti V. István DL 722 (1270-00-00); kiadva: CD V/1. 31. ill. 52.; Wenzel XII. no. 31. Kovács hivatkozása hibás, ld. Kovács 1910. 43: DL 625 (Ez IV. Béla oklevele) és CD IV/3. 398 (Ez V. István csöböradóval kapcsolatos mentességről szóló oklevele.). 1291-ben III. András az egész(!) zsidányi föld birtokában erősíti meg a kolostort, ezek szerint az apátság időközben tovább növelte itt birtokát. DL 1324 (1291-08-17) Kiadva: CD VI/1. 141.

¹¹⁷ DL 578 (1264-00-00); kiadva: Wenzel VIII. no. 121, ill. CD VII/1. 302 (1254-es dátummal); Kovács 1910.41 (1254-re teszi)

¹¹⁸ A helynév lokalizálásával a birtokkal foglalkozó korábbi irodalom adós maradt: a burgenlandi Schönau-folyó melletti Trumpach-ról van szó.

¹¹⁹ Sopronm. Oklt. I. 28–30; Kovács 1910. 41

¹²⁰ Lóver, mely a soproni vár és Ágfalva felé nyúló heglánc között található. Kovács 1910. 56.

¹²¹ Kovács szerint uó. a későbbi veszprémi püspök lenne(?). V.ö.: Kovács 1910. 47 és 52.

¹²² DL 599 (1265-00-00); regeszta: Szentpétery 1916. 122; kiadva: CD IV/3. 304. Kovács 1910. 41.: az oklevél szerint a birtok már korábban zálogban volt a kolostornál, és mivel Iván a kölcsönbe kapott összeget nem fizette vissza ezért most nem a teljes vételárat fizetik neki.

¹²³ DL 664 (1268-00-00); kiadva: CD IV/3. 482. Kovács 1910. 43. A birtokot az oklevél szerint korábban Oth (Ottó) kapta az apátságtól.

¹²⁴ III. András átírja és megerősíti a győri káptalan 1269-es oklevelét. DL 688 (1297-00-00); kiadva: CD VI/2. 83 és 119 (1297) ill. CD IV/3 541 (1269).

		<i>„...centum et quinquaginta iugera in fine terrae suae hereditariae...”</i>		<i>filius Chepani de Reich, iobbagio castris Soproniensis</i>
--	--	---	--	---

¹²⁵ Fejér a hivatkozott helyeken *Raich*-nak írja át, míg Kovács 1910. 67. szerint *Reych / Keych*, amit az ausztriai Götsch-csel azonosíthatunk. A Fertő melletti révvel, illetve halászó helyekkel is rendelkező település. Kovács 1910.44: A mai Bánfalva és Pomogy határába tehető.

Dátum	Helynév	Birtok típusa	Tranzakció típusa	Partner
1275 ¹²⁶	Lutschman (Locsmánd)	- mansus „...vnum mansum in villa...”	Kegyves adomány (Feltétel: 3 márká ellenében visszaveheti)	Stephanus de Lutschman filius Stephani
1276 ¹²⁷	Chlingenbach /Klimpa (Kelénpatak/Klingenbach)	- possessio „...possessionem suam vulgariŕ Chlingenbach vocatam, ecclesiam videlicet sancti Jacobi, villam, agros, vineas, fenetum partier et virgultum...” Illetve ugyanitt: „...pars sepedicte terrae...”	Kegyves adomány (Feltétel: „... abbas tribus quibusdam pueris orphanis novem talenta denariorum solveret ad eorum inopiam relevandam...” továbbá az apátság 6 márkával kárpótolja Pero fiát, Lukácsot. Kegyves adomány	Pero (másutt: Peer) concovis et iudex Stephanus soproni iudex
1279 ¹²⁸	Lembach (Kirchschlag ¹²⁹)	- terra „...quamdam terram nomine Lympach, in confinio Teutoniasitam...”	Kegyves adomány	(Aba nb. nyéki) Laurentius comes (Soproniensis) fil. Laurentii
1285 ¹³⁰	Laztay (Felső-László)	- villa „...cum agris, vineis et vniuersis iuribus atque utilitatibus ad eam pertinentibus...”	Kegyves adomány	(Közzei nb.) Nicolaus palatinus filius Henrici bari
1286 ¹³¹	Franchnau (Répcesarud/Frankenau)	- pratum „...pratam prope Franchnau...vulgo Comitiss pratum cognominatum...” ¹³²	Kegyves adomány	Franch comes, fil. quondam comitis Franchoviz
1299 ¹³³	Chou (Csó, Vas m.)	- predium	Kegyves adomány	Mochia comes filius Olbir Paulus filius Leonard, Gothardus filius Itemerü de Chou ¹³⁴

¹²⁶ DL 914 (1275-12-28) Wenzel IX. no. 94

¹²⁷ Kiadva: H.O. III. 24–27; Wenzel IX. no. 122. A soproni iudex eredeti, majd Közzei Miklós soproni főispán megerősítő oklevele a győri káptalan átírásában maradt fenn a konvent részére ugyanabból az évből. Kovács 1910. 77. szerint a birtoktól már 1276-ban megvált az apátság, ugyanakkor az általa is hivatkozott 1331-es oklevélben (H. O. III.112.), mely a későbbi birtokosok közötti vitás kérdést tárgyalja, erről nincs szó, az apát itt engedélyezi a másik birtokrész átruházását

¹²⁸ DL 1032 (1279-03-01); kiadva: Sopronm. Oklt. I. 47–48, CD V/2. 596–597, Kovács 1910. 242–244. (Fejér és Szentpétery datálja 1279-re, máshol 1280.)

¹²⁹ Lánzsér és Borostyánkő között a határon.

¹³⁰ Wenzel IX. no. 305; CD V/3. 308–309. 1288-ban maga is megerősíti CD V/3. 441–442, majd III. András 1297-ben szintén. CD VI/2. 67. Fráneik i.m. 41 tévesen Alsó-László „második adományozásának” tekinti.

¹³¹ Sopronm. Oklt. I.52; CD III/1. 249–250 ill. 267–268. Tévesen 1218 ill. 1272 évszámokkal.

¹³² Az oklevél szerint a rét másik részének tulajdonosa Locsmándi István. ld. 1275-ben.

¹³³ DL 1556 (1299-00-00); kiadva: Wenzel XII. no. 511. Kovács 1910. 66. tévesen egy másik oklevélre hivatkozik (DL 1323; Wenzel X. 645, CD VI/2. 126.)

¹³⁴ Közzei András 1321-es oklevelének szövegében felbukkanó borsmonostori barátok egyike (*vir religiosi fratri Gerungi és Chou*) minden bizonnyal e családok rokona. Az ugyanitt említett *Gerongus* lehetséges rokonára ld. még 1330. Ezek szerint az adományozó családok tagjait találjuk meg a konventben.

1320 ¹³⁵	Zydan (Zsidány)	- <i>possessio</i>	Zálogba adás (az ellentételezés értéke nem szerepel)	<i>Petrus és Paulus comesek</i>
Dátum	Helynév	Birtok típusa	Tranzakció típusa	Partner
1321 ¹³⁶	Pamagh (Pamhagen)	- <i>tributum vineae (Bergrecht)</i>	Kegyves adomány	„ <i>quondam civis de Sopron</i> ”
1323 ¹³⁷	Pula (Alsó-Pulya ¹³⁸)	- <i>1 molendinum</i>	Kegyves adomány (pro homicidio)	(Köszegi nb.) <i>Magister Nicolaus, dictus Kokas, filius Magistri Nicolai Palatini</i> ¹³⁹
1325 ¹⁴⁰	Hydegsegh (Hidegség) Humuk (Fertőhomok)	- <i>possessiones</i>	Kegyves adomány	(Köszegi nb.) <i>Magister Andreas, filius magistri Gregorii</i> ¹⁴¹
1329 ¹⁴²	Ombus/Spurfurt ¹⁴³	- <i>possessio (fele része)</i> „... <i>dimidietatem cuiusdam possessionis suae, seu villae, quae in idiomate theutonicali Spurfurth dicitur...</i> ”	Kegyves adomány (Feltétel: a konvent nem idegenítheti el a birtokot, csak az ő fiaiknak, Péternek és Jánosnak)	<i>Comes Petrus dictus de Ikeroar, conciuis noster (ti. soproni polgár) ...e consensu ac favore dominae Clarae consortis suae...</i>
1330 ¹⁴⁴	Locsmánd	- <i>3 lanei</i> - <i>curia</i>	Kegyves adomány	<i>Dominicus, filius Gerengi</i> ¹⁴⁵
1332 ¹⁴⁶	Ketel (Kedhely)	- <i>possessio</i> „... <i>quamdam possessionem</i>	Kegyves adomány	(Köszegi nb.) <i>Magister Nicolaus,</i>

¹³⁵ DL 1993 (1320); CD VIII/2. 274–275. Kovács 1910. 72.

¹³⁶ DL 2048 (1321-07-23) Az 1325-ben maga is adományozó Köszegi nb. Gergely mester fia, András mester oklevele. CD VIII/2. 318. Kovács 1910. 73.

¹³⁷ DL 2198 (1323-12-27); Sopronm. Oklt. I. 97; CD VIII/2. 499. Kovács 1910. 73.

¹³⁸ Ezt később már egyáltalán nem említik birtokként. Később a falu két részre szakad (Alsó- és Felső Pulya). A *Pfarrtopographie* szerint Alsó-, Középső, és Felső-Pulya helységek közül Alsó-Pulyán állt egy malom. V.ö.: Magyarország történeti helységnévtára. Sopron megye (1773–1808) Szerk.: Borsodi Csaba. Budapest, 1990. no.139.

¹³⁹ Köszegi Miklós nádor fia, Miklós lovászmester. Vö. Engel i.m.

¹⁴⁰ Kovács 1910. 74; kiadva: CD VIII/3 128–129. Korábban az Oslí (Kanizsai) család birtokában, majd onnan kerül zálogjogon a Köszegiekhez. Kovács szerint valószínűleg csak a visszaperlés megakadályozása végett adományozzák az apátságnak, ugyanis az Oslí nb. Kanizsaiaknak 1326-ban, majd 1339-ben is perlik, sőt még 1550-ben is van ezekre jogigényük. ld. Kovács 1910. 74–77.

¹⁴¹ Köszegi János (nádor) fia Gergely (hercegi asztalnokmester) fia, András. V.ö.: Engel i.m. András maga már nem szerepel.

¹⁴² DL 2525 (1329-02-05); CD VIII/3 392–393, valamint átírásban is: DL 2526 (1329-02-05). Kovács az 1225-ös oklevél kapcsán írja először, hogy *Ombus* apátsági birtok, később is azt állítva, hogy „az apátságtól erőszakkal elragadott birtok. (V.ö. Kovács 1910. 11. ill. 77.). 1225-ben azonban mint Zaka, Ukas, Baran határa szerepel (*vbi termini sunt Sira et Ambus*), és az 1329-es (Kovács által 1330-ra keltezett) oklevél sem tesz ilyen cselekmények előtörténetéről említést. A birtokot csak később, az 1390-es években idegenítették el az apátságtól, mint ezt a locsmándi malomügylet kapcsán már írtuk. A birtok fele később is a sári Gös fia Mihályé és Jánosé. Sopronm. Oklt. I. 129 (1332-08-22). Hervay i.m. 74. tehát szintén tévesen jelzi, hogy a falut 1224/25 óta bírta az apátság.

¹⁴³ Elpusztult település Locsmánd határában.

¹⁴⁴ DL 2634 (1330-08-22); CD VIII/3. 503.

¹⁴⁵ Ld. 134. jegyzet.

¹⁴⁶ DL 2750 (1332-10-04); CD VIII/3. 663–664.

		<i>nostram Ketel vocatam...</i> "		<i>dictus Kokas, filius Nicolai quondam palatini</i>
1359 ¹⁴⁷	<i>Lebnuk</i> (Rendek, Liebing, Vas m.)	- <i>possessio</i> „... <i>cum omnibus utilitatibus suis, videlicet locis mansionum, terris arabilibus et incultis...</i> ”	Kegyess adomány	<i>Nobilis vir Magister Petrus, filius Fridlini de Kal</i>
1360 ¹⁴⁸	<i>Septe</i> (Söpte, Vas m.)	- <i>possessio</i> (tartozékokkal)	Kegyess adomány	<i>Martinus filius Nicolai de Septe</i>

¹⁴⁷ CD IX/3 89–90. győri káptalan oklevele

¹⁴⁸ DL (1360-12-14); CD VIII/4 476–477. (Fejérmél 1349 év alatt, 1340-es dátummal, Kovács az okirat keltét 1349–1355 közé helyezte: Kovács 1910. 81.)

Dátum	Helynév	Birtok típusa	Tranzakció típusa	Partner
1381 ¹⁴⁹	Luchman (Locsmánd)	- 1 molendinum „...molendinum nostrum Sypmalom vocatum, intra metas possessionis nostrae Luchman...”	Kegyess adomány (Szt Kereszt oltár alapítása számára)	Nobilis Frank, et Michaël de Franklo
1385 ¹⁵⁰	Lochman (Locsmánd)	- 1 molendinum	Vétel : 73 szerezsen dénár	
1388 ¹⁵¹	Szentivan (Szentivánfa) Ujfalú (Újfalú)	- totam possessionariam portionem suam in eadem Szentivan „...terra ad 3 aratra ...foeneta ad 70 (falcastra) sufficientia ...sylva ...duas rotas molendinorum in fluvio Rapche „...possessionariam portionem suam...cum univērsis utilitatibus”	Kegyess adomány (ob salutem animarum progenitorum suorum) Feltétel: felesége és anyja számára évjáradékot adjon az apátság, illetve 1000 tallér fejében a birtok visszaváltható	Franciscus filius Joannis de Szentivan de genere Chyak (Ják)
1391 ¹⁵²	Luchman (Locsmánd)	- 1 molendinum	Bérlembe adás	Ioannes Tutunclau /Futunklau et Anna eiusdem uxor csepregi(?) lakosok
1407 ¹⁵³	Odward (Nagy / Kis - Udvard Gross & Klein Mutschen)	- possessio (részek) „...totalem portionem ipsorum possessionariam...cum omnibus suis utilitatibus etc...exceptis 10 iugeribus terrarum et uno prato...”	Kegyess adomány (Feltétel: özvegyét Annát tartásák el, illetve ha leányaiknak gyermeké születik, lehetőségük legyen visszaváltani)	Mathias de dicta Odwat et Urbanus filius eiusdem
1414 ¹⁵⁴	Enyed	- possessio (részek) ...medietatem eiusdem possessionis...	Kegyess adomány (Feltétel: ápolás, ellátás, ill. ruházat)	Emericus, filius Nicolai de Enyed
1417 ¹⁵⁵	Enyed	- possessio (részek) ... totam portionem suam possessionariam in eadem possessione...	Kegyess adomány (Feltétel: 7 márkáért kiváltja az általa a locsmándiaknak elzálogosított birtokot, illetve Peresznyén juttatnak neki 1 jobbágytelket, 4 ökröt, és 1 lovat)	Matthias, filius Stephani de Enyed

¹⁴⁹ Rupp i.m. I.470.

¹⁵⁰ DL 7161 (1393-05-10) ill. (1385-07-26); regeszta: Zs. O. I. 2926; kiadva: CD X/2. 147–148. ill. CD X/1 265–266.

¹⁵¹ DL 7398 (1388-05-29); regeszta: Zs.O. I.4208; kiadva: CD X/2. 333–334. (1308-as keltezéssel.) Kovács 1910. 73. Fenntartja Fejér keltezését, azonban a mondott János valójában inkább a Ják nem ebedi – győrói ágának tagja lehetett. (1352–1368) V.ö. Engel i.m.

¹⁵² DL 7672 (1393-05-10) ill. (1391-02-12); regeszta: Zs.O. I.2926 ill. Zs.O. I.1889; kiadva: CD X/2. 146–147, ill. CD X/1. 730–731.

¹⁵³ DL 20562 (1407-04-24); kiadva: Sopronm. Okt. I. 581–582. Kovács 1910. 101.

¹⁵⁴ DL 10256 (1414-09-20); regeszta: Zs.O. IV. 2493; kiadva: CD X/5. 553. Kovács 1910. 103.

¹⁵⁵ DL 10575 (1417-05-29); regeszta: Zs.O. VI.483; kiadva: CD X/5. 839. Kovács 1910. 103.

1433 ¹⁵⁶	<i>Kwzeg</i> (Köszeg)	- vinea	Kegyes adomány	<i>Nicolaus de Kwzeg,</i> rákosi castellanus, és győri polgár özvegye
---------------------	-----------------------	---------	----------------	--

¹⁵⁶ DL 17109 (1433-06-22).

Dátum	Helynév	Birtok típusa	Tranzakció típusa	Partner
1452 dec. 6. előtt (l. a köv.)	<i>Janusfalva</i> (Csáfordjánosfa)	- <i>curia</i> ... <i>integram sessionem seu curiam...cum 32 tugera terrarum...fenilibus seu pratis, per diem ad sex falcastra</i>	Zálogba vétel	<i>Gregorius et Stephanus de Welche (Velcse)</i>
1452 ¹⁵⁷	Uott.	Uaz.	Zálogba adás	Paulus csornai prépost
1453 ¹⁵⁸	Gálosháza (név nélkül) (Malomháza / Füles határában)	- <i>possessio</i> (részek) ... <i>porcione sua possessionaria...</i>	Zálogba vétel	Gálosházi Gallus Pétertől
1453 ¹⁵⁹	<i>Dorozlo</i> (Köszegdorozló)	- <i>1/3 vinea</i> ... <i>in promontorio possessionis Dorozlo in monte Pogan...</i>	Kegyés adomány <i>pro fabrica et et structura eiusdem (ecclesiae)</i>	<i>Stephanus et Ulricus filii condam Johannis dicti Zalay de Kyssyra castellani castris Pechvaradiensis</i> ¹⁶⁰
1469 ¹⁶¹	Locsmánd	- <i>1 molendinum</i> (ld. még 1385, 1391)	Bérletbe adás : (Feltétel: 100 évre 55 + 55 köből jár róla az apátságnak évente)	<i>Wolfgang de Looz</i>
1496 ¹⁶²	<i>Odward</i> (Nagy / Kis - Udvard Gross & Klein Mutschen)	- <i>possessio</i> (részek) ... <i>medietatem possessionis...</i>	Kegyés adomány	<i>Nicolaus Frys (Friss) de Odward</i>
1498 ¹⁶³	<i>Galwshaza</i> (Gálosháza)	- <i>possessio</i>	Zálogjog érvényesítése ¹⁶⁴	L. 1453
1512 ¹⁶⁵	Locsmánd	- „ <i>a locsmándi határban</i> ” lévő „ <i>kisebbszerű ingatlanok</i> ”	Bérletbe adás : évi 4 mérő gabona	bizonyos Kálmán számára
1522 ¹⁶⁶	<i>Kedhely</i>	- fürdőház, és országút melletti ház	Eladás : 20 rajnai Ft (Feltétel: nem örökíthető)	Gager ¹⁶⁷ Péter és hitvese részére

¹⁵⁷ DL 14589 (1452-12-06); kiadva: Sopronm. Oklt. II. 375–376 (Kovács 1910. 115. hibásan egy másik jelzetű oklevélre (DL 14647) hivatkozik).

¹⁵⁸ A zálogszerződést tartalmazó eredeti oklevelet nem ismerjük. A zálogba adást V. László oklevele erősíti meg: DL 14692 (1453-06-02). Egy korábbi oklevél szerint – DL 14946 (1453-03-05); kiadva: Sopronm. Oklt. II. 376–377. (ahol is lábjegyzetben hibásan DL 19646 jelzettel szerepel) – az apátság már birtokos itt. Valószínűleg a fülesei-malomházi határon belüli, de itt Gálosházához sorolt közeli földekről lehet szó.

¹⁵⁹ DL 14699 (1453-06-15) Sopronm. Oklt. II. 376 jegyzet.

¹⁶⁰ Az 1410–20-as évekből hasonló nevű apátsági ügyvédet (*procurator*) ismer Kovács 1910. 105. ill. 109.

¹⁶¹ DL 16941 (1469-12-18); Kovács 1910. 117.

¹⁶² DL 20500 (1496-10-20); Sopronm. Oklt. II. 574–575.

¹⁶³ DL 20759 (1498-10-31); Sopronm. Oklt. II. 577; Kovács 1910. 129

¹⁶⁴ II. Ulászló oklevele az apát birtokba iktatásáról rendelkezik. A birtok valószínűleg a korábbi zálogszerződés révén (1453) háramlott az apátra a törlesztés hiányában.

¹⁶⁵ DL 22296 (1512-04-24); Kovács 1910. 132.

¹⁶⁶ DL 23698 (1522-11-19); Kovács 1910. 133.

¹⁶⁷ Napjainkig létező, helyi illetőségű családnév. Valószínűleg kedhelyi polgárokról van szó.

VAJK ÁDÁM | A csornai premontrei monostor a 13–14. században

Az Osl-nemzetség által 1210–20 körül alapított¹ csornai premontrei monostor szerzetesei a rendalapító Szt. Norbert által lefektetett elvek szellemében a közvetlen környéken a társadalom különböző rétegei körében fejtették ki pasztorációs tevékenységüket. Emellett a középkori magyar állam által rájuk rótt hiteleshelyi feladatok révén az egész Rábaköz és az azzal szomszédos területek nemeseinek, városainak és egyházi testületeinek életében hagytak, és a pasztoráció tekintetében jelenleg is hagynak maradandó nyomot. A rendház történetének feldolgozása ugyan más premontrei monostorokhoz képest több érdeklődőt vonzott, azonban mind az utóbbi időszakban elvégzett forrásfeltáró munka, mind a rendi hagyományból és egymástól öröklött tévedéseik okán megérett az idő az újrafeldolgozásra.²

A monostor forrásadottságai elsőrangúak, annak ellenére, hogy jellemző módon egyik-másik kutatója a tatárjárással, törökdúlással, vagy a történelem egyéb viharaival magyarázva szinte kesereg a forrásanyag hatalmas pusztulásán.³ Ehhez képest a konvent magánlevéltára gyakorlatilag épen vészelte át a századokat, pusztán a kegyúri családok (pl. Nádasdyak) anyagába keveredett valami belőle, illetve a monostor II. József-kori feloszlásakor Bécsbe, a Magyar Kamara Archívumába került levéltár jelen-tős része a kamaránál maradt (ide került a Nádasdy-anyag is), a rend visszaállításakor ugyanis nem szolgáltattak vissza minden oklevelet. A kamaránál másolták le azután a vissza nem szolgáltatott iratokat 1806 végén magánlevéltáruk számára. Utóbbi most eredeti helyén, Csornán, a Kamara Archívuma pedig az Országos Levéltárban található. A Magyar Országos Levéltárban elvégzett forrásfeltárás eredményeként megszületett adatbázis,⁴ valamint a 19. század végi Sopron Oklevéltár, a Burgen-

¹ Az alapítással e helyütt nem kívánunk foglalkozni, hiszen éppen jelen folyóirat hasábjain jelent meg ezt tárgyaló tanulmányunk: A csornai premontrei prépostság alapítása. *Soproni Szemle* 58 (2004/4.) 386–395.

² Csak a kimondottan érdeklődésünk tárgyára koncentráló tudományos igényű feldolgozások: *Matics Döme: A csornai premontrei prépostság története 1180–1526. A keszthelyi kath. főgimnázium értesítője az 1911–1912. tanévről.* Keszthely 1912. Klny. [a továbbiakban MATICS: Csornai prépostság], *Belitzky János: A csornai premontrei prépostság alapítása és birtokszerzeményei a nemzetségi kegyuraság korában. REGNUM Egyháztörténeti Évkönyv I.* 1936. [a továbbiakban BELITZKY: Csornai prépostság], *Kovács Imre Endre O.Praem.: Fejezetek a csornai prépostság történetéből, Magyar Egyháztörténeti Évkönyv 1994/1.* 186–189. [a továbbiakban KOVÁCS: Fejezetek], *Kosztó László: Csorna. In: Korai Magyar Történeti Lexikon. Főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Engel Pál – Makk Ferenc.* Bp. 1994. [a továbbiakban KMTL] 154–155.

³ Mint teszi azt különösen Belitzky: Csornai prépostság 61–62.

⁴ *Collectio Diplomatica Hungarica. A Magyar Országos Levéltárban 1874–2008 között készült levéltári segédletek és oklevelek elektronikus feldolgozása.* Szerk.: Rác György. Bp, 2008, DVD-ROM (a továbbiakban: DL-DF 4.3.), illetve internetes változata: *Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.* <http://mol.arcanum.hu/dldf>.